МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА
Факультет економіки і підприємництва
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Допущено до захисту
“_____” _____ 2024 р.
Зав. кафедри, д.е.н., професор
_____ Прокопчук О.Т.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

Бюджетна політика стимулювання економічного розвитку в Україні

Виконав – студент 2 курсу,
групи 21 м-ф
освітньої програми «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
АЛІЩЕНКО Антон Сергійович

Науковий керівник – к.е.н., доцент
ПТАШНИК Світлана Андріївна

Умань – 2024

Реферат
на кваліфікаційну роботу:
Бюджетна політика стимулювання економічного розвитку в Україні
студента факультету економіки і підприємництва
Уманського національного університету садівництва Аліщенко А.С.

Бюджетна політика виступає вагомою складовою фінансової та економічної політики. Завдання бюджетної політики щодо ефективного розподілу фінансових ресурсів між різними ланками бюджету повинні бути скоординованими із стратегічними та тактичними цілями зростання економіки держави. В сучасних умовах розвитку України особлива увага повинна спрямовуватися на реалізацію ефективної та дієвої бюджетної політики в системі державного регулювання економіки. Дослідження складається із трьох розділів, які охоплюють різні аспекти бюджетної політики стимулювання економічного розвитку в Україні.

Загальний об'єм роботи складає 66 сторінок. Робота містить 10 рисунків та 5 таблиць. Кількість використаних джерел становить 50 наукових праць та Інтернет-ресурсів.

Метою даної роботи є розкриття теоретичних засад та реалізації бюджетної політики економічного розвитку в умовах економічних перетворень. Для проведення дослідження бюджетної політики економічного розвитку були використані різноманітні методи дослідження, такі як монографічний, логічні, абстрактні, структурно-економічні, статистичні, математичні, розрахункові і інші.

Перший розділ роботи – теоретичний. В ньому розкривається теоретичні засади бюджетної політики. Другий розділ – практичний. В ньому охарактеризовано формування бюджетної політики. У третьому розділі розглянуто напрямки розвитку бюджетної політики в Україні.

Анотація

У кваліфікаційній роботі досліджено різноманітні аспекти реалізації бюджетної політики економічного розвитку в Україні. Доцільним є використання підходів щодо посилення взаємозв'язку між бюджетними видатками та виконанням поставлених завдань. Необхідним є подальший розвиток та застосування середньострокового бюджетного планування, що є важливим інструментом забезпечення стійкості системи управління держаними фінансами.

***Ключові слова**: бюджет, бюджетна політика, бюджетне планування, бюджетний механізм, бюджетна система, доходи бюджету, видатки бюджету, соціально-економічний розвиток країни.*

The Summary

The qualification work examines various aspects of the development of bank marketing in Ukraine. It examines marketing promotion strategies, bank policies in the field of internal and external communication, and the use of digital technologies in the banking sector. The study also takes into account the social and economic responsibility of banks and their impact on the corporate and financial sphere in the context of global and national markets.

***Keywords:** budget, budget policy, budget planning, budget mechanism, budget system, budget revenues, budget expenditures, socio-economic development of the country.*

ЗМІСТ

ЗМІСТ 4
ВСТУП 5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ 7
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ 18
2.1. Інституційні засади формування бюджетної політики 18
2.2. Формування дохідної частини бюджету 21
2.3. Планування та виконання видаткової частини бюджету 32
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ 50
ВИСНОВКИ 57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 62

ВСТУП

Бюджетна політика є дієвим інструментом впливу на соціально-економічні процеси держави. У зв'язку із цим її формування повинне ґрунтуватися та реалізовуватися на наукових засадах, відповідати соціально-економічній стратегії держави та національним інтересам в довгостроковій та короткостроковій перспективі. За допомогою бюджетної політики реалізується державна політика економічного зростання. В умовах світової інтеграції особливого значення набуває питання побудови дієвої системи управління державними ресурсами на усіх рівнях бюджетної системи. Бюджетна політика відображається у джерелах мобілізації та напрямах використання бюджетних ресурсів. Бюджетна політика забезпечує бюджетну рівновагу та ефективний вплив на соціально-економічні процеси. Бюджетна політика здійснює значний вплив на створення умов для структурної перебудови економіки враховуючи чинники економічного зростання, розвитку людського капіталу, розробки та впровадження наукоємних, високотехнологічних інновацій. Реалізація можливостей, закладених в інструментарії бюджетного регулювання, як складової державного регулювання, створює стимули переходу до сталого розвитку національної економіки, розбудови добробуту суспільства.

Метою даної роботи є розкриття теоретичних засад та реалізації бюджетної політики економічного розвитку в умовах економічних перетворень. Основні завдання роботи включають:

– розкрити сутність формування та реалізації бюджетної політики стимулювання економічного розвитку;

– узагальнити та систематизувати досвід формування та реалізації бюджетної політики у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою;

– вивчити систему формування бюджетної політики;

– сформувати рекомендації щодо напрямків розвитку бюджетної політики стимулювання економічного зростання.

Об'єктом дослідження є бюджетна політика стимулювання економічного розвитку.

Предметом дослідження є теоретичні засади та механізми формування бюджетної політики стимулювання економічного розвитку.

Методологічна основа наукового дослідження ґрунтується на застосовані сукупності методів і підходів, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження. За допомогою системного та структурного методів розкрито сутність бюджетної політики як складової системи державного фінансового забезпечення економічного розвитку. Застосування порівняльного та факторного методів дозволило узагальнити досвід формування та здійснення бюджетної політики у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою. Методи наукового абстрагування, синтезу застосовано при визначенні пріоритетних напрямів бюджетної політики, бюджетного перспективного планування.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові акти з питань формування бюджетної політики, статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України, Державної податкової служби України, відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ

В умовах трансформації економіки, розвитку фінансового та наукового потенціалу країни відбувається розвиток усієї сукупності складових бюджетної політики. Бюджетна політика є вагомим інструментом регулювання економічних процесів та досягнення економічного зростання на мікро- та макрорівнях, виступає важливою складовою фінансової політики держави. Роль бюджетної політики зростає в умовах воєнного періоду. Важливим є забезпечення динамічного балансу доходів та видатків бюджету, ефективного управління державним боргом. Вплив збалансованості державного бюджету на економічне зростання є суперечливим питанням в економічній теорії, а також в емпіричних дослідженнях. В центрі дискусії питання про те чи великий дефіцит або профіцит державного бюджету є шкідливим для реального економічного зростання та довгострокового сталого розвитку. Економічне мислення змінюється через різноманітні емпіричні дані, які свідчать про досягнення економічної ефективності, а також соціальної справедливості [1, 2].

У бюджетній політиці відображаються суспільні інтереси, реалізуються функції і завдання держави, що формуються у ході бюджетного процесу. Бюджетна політика передбачає визначення цілей і завдань у сфері державних фінансів, розробку механізму наповнення дохідної частини бюджету, вибір напрямів використання бюджетних коштів, управління фінансами у бюджетній сфері, здійснення за допомогою фінансово-бюджетних інструментів регулювання економічних і соціальних процесів. Бюджет є найважливішим інструментом для досягнення цілей розвитку. Державний бюджет має три основні виміри: фінансовий, економічний і соціальний. З одного боку, йдеться про забезпечення оптимального управління фінансовими ресурсами, які мають обмежений характер, для досягнення цілей бюджетної політики шляхом ефективного розподілу фінансових коштів відповідно до заздалегідь визначених пріоритетів. З іншого боку, бюджет

передбачає досягнення макроекономічних цілей, пов’язаних із покращенням загальних показників національної економіки, покращенням добробуту і, таким чином, підвищенням досягнутих темпів зростання, а також забезпеченням їх стійкості в часі. Окрім цього, бюджет також забезпечує розподіл національного багатства таким чином, щоб гарантувати справедливість і зменшення соціальної нерівності [3, 4, 5].

Функціональне призначення бюджетної політики виявляється у її функціях: регуляторній, розподільчій, стабілізуючій. З допомогою регуляторної функції здійснюється вплив на структуру виробництва. Таким чином, з допомогою бюджетної політики держава може стимулювати розвиток тих чи інших галузей виробництва. Пріоритетні напрями діяльності України зазначаються у законодавчих актах. Саме із визначених напрямів діяльності повинен здійснюватися вибір напрямів бюджетної політики. Для цього повинні створюватися механізми сприяння інноваційному розвитку та економічному зростанню, структурної перебудови економіки [6, 7, 3, 8, 9].

Сутність розподільчої функції бюджетної політики полягає у здійсненні перерозподілу створеного валового внутрішнього продукту. Дана функція реалізується через вплив держави на міжгалузевий та міжрегіональний перерозподіл ресурсів всередині країни відповідно до поставлених пріоритетів. В умовах ринкової недостатності для більш ефективного розміщення ресурсів у світовій практиці застосовується високий ступінь перерозподілу коштів, у той час як в розвинених країнах ситуація протилежна – практикується зменшення рівня оподаткування підприємств.

Стабілізуюча або, як її ще називають – стимулююча функція, виявляється через активізацію економічних процесів. Завдяки даній функції створюються максимально сприятливі умови для ефективної підприємницької діяльності. Бюджетна політика впливає на створення відповідних умов для розвитку людського капіталу, розробки та впровадження наукоємних технологій, розвитку нанотехнологій. При цьому бюджетна політика повинна спрямовуватися на ефективні бюджетні

програми, які в перспективі зможуть забезпечити економічний розвиток. Варто зазначити, що в різних наукових джерелах зазначаються різні функції бюджетної політики, але до основних відносяться вищенаведені.

Враховуючи надбання фінансової науки і практики, зробимо спробу сформувати власні підходи до трактування сутності сучасної бюджетної політики. Ми виходимо з того, що бюджетна політика займає відповідне місце у політиці держави (див. рис.1.1).

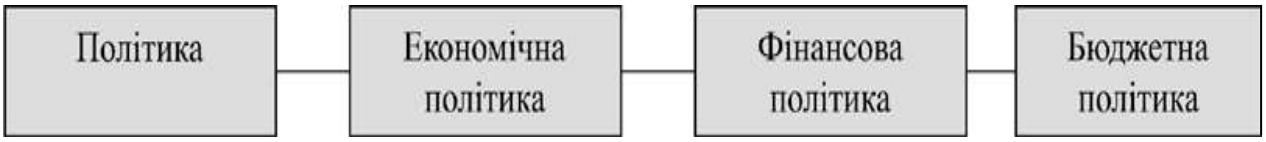

Рис. 1.1. **Місце бюджетної політики у політиці держави**

Бюджетна політика є складовою фінансової політики, тому крім особливих ознак, для бюджетної політики будуть властиві спільні з фінансовою політикою ознаки. Аналогічно фінансова політика є складовою економічної, а економічна політика – складовою політики держави. Таким чином всі компоненти політики держави будуть мати, з одного боку, спільні ознаки, як складові єдиного явища, а з іншого – специфічні, які властиві тільки цьому виду політики.

Враховуючи наші підходи до трактування суті бюджетної політики та напрацювання вітчизняної фінансової науки і практики ми пропонуємо бюджетну політику класифікувати за видами, наведеними на рис. 1.2.

Запропонована нами класифікація бюджетної політики дасть можливість структурувати заходи і найважливіші напрями цієї політики, оптимізувати її складові відповідно до принципів побудови, мети, завдань, суб’єктів та об’єктів з урахуванням ефективності проведення та отримання очікуваних кінцевих результатів.

Формування бюджетної політики є дуже складним процесом, оскільки її роль у суспільстві є специфічною, суперечливою, багатоаспектною і залежить від об’єктивних та суб’єктивних чинників, зокрема, рівня

соціально-економічного розвитку, обраної моделі економічної системи тощо. Найважливішою проблемою бюджетної політики є поєднання суперечливих, але взаємозв'язаних між собою функцій бюджетного регулювання в умовах обмеження бюджетних ресурсів та наявності специфічних інтересів різних соціальних груп населення. Вирішення проблем можливе за умов чіткого формулювання мети і завдань, домінантів та пріоритетів, і, головне, принципів бюджетної політики.

Рис. 1.2. **Класифікація видів бюджетної політики**

Завданнями бюджетної політики на сучасному етапі є: сприяння процесу збалансованості макроекономічної стабілізації та структурній перебудові економіки, подолання інфляційних процесів; здійснення податкової політики в напрямі стимулювання підприємницької діяльності вітчизняних виробників товарів та послуг; здійснення структурних реформ за критерієм економічного зростання і підвищення рівня економіки в країні.

Окрім вищенаведених завдань можна зазначити наступні завдання: бюджетна політика повинна бути направлена на зростання обсягу фонду заробітної плати, сприяти ціновій та валютно-курсовій стабільності. Досягненню стратегічних завдань бюджетної політики сприятиме розвиток інструментарію оцінки та моніторингу бюджетних програм, що надасть можливість забезпечити взаємозв'язок між досягнутими результатами та використаним обсягом бюджетних коштів, забезпечити досягнення запланованих результативних показників. Для виконання таких завдань на кожному етапі розвитку бюджетна політика повинна забезпечувати формування достатнього рівня доходів для всіх елементів бюджетної системи. Реалізація цього завдання відбувається шляхом коригування переліку та ставок податків та зборів, впровадженням чи скасуванням пільг з оподаткування. Також формування необхідного рівня доходів відбувається шляхом безоплатного та безповоротного передання коштів з одного бюджету в інший – трансфертами. Необхідною є раціоналізація структури та обсягів видатків бюджету. Інструментом реалізації даного завдання є розмежування поточних та капітальних видатків, визначення обсягів державних інвестицій та державного кредиту, досягнення оптимальних розмірів державних гарантій за кредитами. Оптимізація кредиторської та дебіторської заборгованості бюджетів шляхом скорочення бартерних операцій, використання вексельних розрахунків, поліпшення роботи виконавчих органів із збору доходів і виконання видатків, списання та реструктуризації заборгованості. Важливим є досягнення збалансованості бюджетів усіх рівнів. Інструментами за допомогою яких реалізуються такі задачі є державні

позики, створення резервів, одержання кредитів, розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів, бюджетне прогнозування, планування державних видатків, проведення взаємозаліків між різними структурними елементами бюджетної системи [10, 11].

При обґрунтуванні пріоритетних завдань бюджетної політики та шляхів їх реалізації важливим є врахування глобалізаційних процесів, здійснення оцінки їх впливу на стійкість і стабільність складових системи державних фінансів, у тому числі доцільним є врахування світових тенденцій інституційних трансформацій у бюджетному середовищі. Поряд з цим, у сучасних умовах актуалізується необхідність застосування дієвих інструментів бюджетного механізму, що надасть можливість належним чином реагувати на зміни соціально-демографічних тенденцій розвитку суспільства, циклічність та динамічність економічних перетворень, зберігаючи відповідні показники стійкості та стабільності бюджетної системи. Основні напрями бюджетної політики зазначаються у бюджетній резолюції, що є нормативним документом та містить інформацію, якою керуються при розробці державного бюджету. Середньострокове бюджетне планування це інструмент, що дозволяє розширити горизонт формування бюджетної політики за межі річного бюджетного планування. Таке планування є важливим напрямом удосконалення бюджетної політики. Переваги використання середньострокового бюджетного планування: надання прозорості середньострокових бюджетних цілей держави, забезпечуючи інформацією про поточні тенденції в державних фінансах; забезпечення стабільності у проведенні бюджетної політики; середньострокове бюджетне планування є інструментом, який покращує якість та стабільність процесу прийняття рішень, сприяння здійснення структурних реформ [3, 12, 13].

В Україні вперше трирічну бюджетну декларацію було схвалено у 2021 році на 2022-2024 рр. Така бюджетна декларація повинна стати інструментом поєднання стратегічних пріоритетів держави та можливостей державного

бюджету. В бюджетній декларації визначено основні бюджетні показники та цілі державної політики на перспективу, загальні показники доходів та видатків державного бюджету, розмір мінімальної заробітної плати, прожитковий мінімум. Серед пріоритетів бюджетної політики було визначено: стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, посилення обороноздатності і безпеки держави, розвиток агропромислового комплексу, формування чистого та безпечного довкілля, розвиток адміністративних послуг та їх цифровізацію інформатизацію суспільства, сприяння розвитку інформаційних технологій бізнесу, підвищення рівня цифрової грамотності українців; посилення енергонезалежності; створення ефективної та досконалої системи здійснення соціальної підтримки та пенсійного забезпечення населення; розвиток системи соціального захисту ветеранів війни; забезпечення якісної, сучасної і доступної середньої освіти, розбудову безпечної та інклюзивної системи освіти, створення сучасної системи професійної (професійно-технічної) освіти та забезпечення якості вищої освіти; забезпечення доступу до основних медичних послуг; підвищення рівня прозорості в управлінні державними фінансами. Бюджетна декларація на 2022-2024 є першим офіційно затвердженим документом середньострокового планування. Відповідно до даної декларації основні зусилля уряду спрямовувалися на підтримку макроекономічної стабільності, стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобіганню виникненню та поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19. У наступні періоди бюджетні декларації не готувалися у зв’язку із невизначеністю ситуації під час війни. 28 червня 2024 року Постановою Кабінету Міністрів України було схвалено Бюджетну декларацію на 2025-2027 рр. Бюджетну політику буде спрямовано на зменшення рівня дефіциту державного бюджету в 2025-2027 роках. Для підвищення ефективності та результативності використання бюджетних коштів, посилення прозорості і відкритості бюджетного процесу Кабінет Міністрів України продовжить практику проведення оглядів витрат

державного бюджету. Їх регулярне проведення та інтеграція до бюджетного процесу сприятимуть оновленню механізму реалізації державної політики, підвищенню ефективності та якості публічних послуг, а також винайденню можливостей для перерозподілу фінансових ресурсів відповідно до пріоритетів державної політики [14, 15, 16].

В той же час середньострокове бюджетне планування стане важливим елементом післявоєнного відновлення економіки. Цей підхід дозволятиме планувати видатки та доходи бюджету на три роки, що дозволить врахування довгострокових потреб економіки та суспільства. Досягнення головної мети бюджетної політики передбачає збільшення реальних доходів громадян, поліпшення якості товарів і послуг, що надаються населенню, створення належних умов для здобуття освіти, охорони здоров'я, підвищення культури, захисту конституційних прав, охорони навколишнього природного середовища та ін. Для розв'язання таких завдань потрібно забезпечити поступальний розвиток підприємницької діяльності, прискорення економічного зростання, досягнення повної зайнятості, стримування інфляції, активізацію інвестиційної діяльності тощо. Бюджетна політика не спроможна розв'язати всі перелічені проблеми. Тому основними напрямами бюджетної політики держави на сучасному етапі є: створення соціально-орієнтованої ринкової економіки; стабілізація економічного середовища як передумови розвитку бізнесу; досягнення довготривалого економічного зростання; підвищення життєвого рівня населення. Бюджетна політика розвитку суспільства повинна враховувати переорієнтацію економіки з огляду на євроінтеграційні процеси, що включає в себе підвищені вимоги до системи фінансово регулювання. Застосування програмно-цільового методу надає більшої самостійності органам державної влади та місцевого самоврядування. З іншого боку застосування середньострокового методу передбачає також і збільшення відповідальності за виконання бюджетних програм, їх результативність. Впровадження програмно-цільового методу мало як наслідок виникнення переліку бюджетних правопорушень. До

основних правопорушень відносилося порушення термінів подання бюджетних запитів, бюджетних кошторисів, звітності, порушення термінів та порядку розгляду та затвердження кошторисів, визначення недостовірних обсягів бюджетних коштів при плануванні бюджетних показників [3, 17, 19, 19, 13].

Бюджетне регулювання – це надання коштів із загальнодержавних джерел, що закріплені за бюджетом вищих рівнів, бюджетам нижчих рівнів з метою збалансування їх на рівні, необхідному для здійснення відповідних повноважень, виконання планів економічного й соціального розвитку на певній території.

Основними причинами розбалансування бюджету є кризові трансформації економіки та розрив сталих економічних зв'язків: зростання питомої ваги державних видатків у валовому внутрішньому продукті; недосконаліть бюджетного прогнозування; неефективність формування та реалізації бюджетної та податкової політики; використання бюджетного дефіциту з метою стимулювання економічного зростання, стабілізації макроекономічної ситуації у період економічних трансформацій та посткризового відновлення економіки. Бюджетна стратегія і довгостроковий прогноз видатків бюджету повинні формуватися в рамках прогнозу і стратегії соціально-економічного розвитку країни та взаємоузгоджуватись із розробленими на її виконання галузевими стратегічними планами і стратегічними планами головних розпорядників бюджетних коштів. Зазначений системний підхід до формування державних стратегічних планових і прогнозних документів дозволяє здійснити обґрунтовану пріоритезацію напрямів соціально-економічної політики держави і сформувати ієрархічно побудовану узгоджену систему стратегічних пріоритетних цілей і завдань розвитку країни у різних галузях суспільних відносин із чіткими механізмами їх реалізації, у тому числі в рамках бюджетної політики і стратегічних можливостей бюджетного фінансування. В умовах широкомасштабної війни проблеми управління державними

фінансами постають особливо гостро у зв'язку з виявленням нових реальних і потенційних загроз для бюджетної системи України. Бюджетна забезпеченість залежить від наявності фінансових ресурсів для забезпечення пріоритетного фінансування оборонно-промислового комплексу, а також спроможність регіонів і підприємств отримувати та розподіляти фінансові ресурси для захисту країни. Таким чином, військові витрати мають широкі наслідки для безпеки та довгострокові наслідки для розвитку. З початком повномасштабної війни та введенням воєнного стану змінилася бюджетна політика, майже всі показники фінансової безпеки вийшли далеко за допустимі межі, основні макроекономічні показники знизилися, спроможність держави наповнювати державу бюджет суттєво зменшився. Водночас виникла необхідність різко збільшити фінансування на національну безпеку та оборону – понад 50% видатків держбюджету у 2023 році. Масштабна війна докорінно змінила фінансову систему, спричинила критичне погіршення бюджетної безпеки України, скоротила базу оподаткування для наповнення бюджетів усіх рівнів та посилила залежність від зовнішнього фінансування зростаючих військових витрат. Тому пошук джерел фінансування та визначення їх використання є основою забезпечення суверенітету, територіальної цілісності та обороноздатності у воєнний час та розвитку виробництва та сталого розвитку країни у мирний час. Дослідження бюджетної безпеки, яка пов'язана з уразливістю до політичних та економічних ризиків, слід продовжувати в напрямку не лише перегляду специфіки її забезпечення в умовах війни та післявоєнного відновлення, а й існуючі показники фінансової безпеки, які вийшли далеко за межі фінансової політики та стосуються всіх сфер національної безпеки. Державні цінні папери та їх новий вид (військові облігації) є засобом, який є у розпорядженні влади для забезпечення боргової безпеки України в умовах широкомасштабної війни. Повноцінний і ліквідний внутрішній ринок державних цінних паперів зменшить вартість державних запозичень і зменшить ризик дефолту, оскільки війна змінила позитивну тенденцію до

зменшення частки державного боргу у ВВП і змусила відійти від стратегії зміцнення боргової безпеки, а зростання державного боргу під час воєнного стану є вимушеним явищем. Забезпечення фінансової безпеки держави у воєнний час потребує ґрунтовного визначення законодавчої бази для стабільного функціонування бюджетної системи, хоча прогнозувати подальший стан бюджетної безпеки за таких умов досить складно. Подальші кроки щодо зміцнення бюджетної безпеки України мають ґрунтуватися на європейських принципах державного управління – прозорості, підзвітності, ефективності, постійного моніторингу та контролю [20, 21, 22, 23, 24].

Використання зарубіжного досвіду проведення бюджетної політики в зарубіжних країнах є важливим для будь-якої країни. Адже на прикладі інших країн можна передбачити недоліки та переваги проведення бюджетної політики. Досвід зарубіжних країн показує, що визначальним фактором дієвості бюджетної політики є рівень розвитку бюджетних інститутів. Застосування досвіду інших країн потребує глибокого аналізу, оскільки формування бюджетів кожної країни відбувалося протягом тривалого часу та кожна держава світу має свої особливості функціонування державного регулювання бюджетної системи. Систематизація та використання зарубіжного досвіду формування державного бюджету з урахуванням національної специфіки забезпечує його ефективність.

Досвід країн із трансформаційною економікою свідчить про застосування багаторічних планів, що є вагомою складовою сучасного бюджетування. Багаторічні плани в системі державних фінансів мають середньострокову перспективу. Для бюджетної політики характерні інноваційні методи, у тому числі програмно-цільовий метод планування бюджету та активна участь громад в загальній оцінці якості управління бюджетними коштами. В сучасних умовах становлення і розвитку економіки необхідно концентрувати бюджетні видатки на фінансуванні національної оборони та безпеки країни, підвищенні рівня наукоємності виробництва та збільшенні інновацій у вітчизняній економіці.

РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ

2.1. Інституційні засади формування бюджетної політики

Важливою умовою ефективного розподілу та використання бюджетних коштів є методологія інституційного бюджетного забезпечення суспільного розвитку. Інституційна модель бюджетної політики має поєднати, виходячи з положень бюджетної архітектоніки, соціальні та інноваційні бюджетні складові, що забезпечить якісний рівень функціонування фінансово-економічної системи держави. З допомогою бюджетної політики реалізується механізм державного впливу на економічні процеси. Держава впливає на обсяг та структуру валового внутрішнього продукту, стан платіжного балансу та державних фінансів, рівень зайнятості, інфляції.

Особливої вагомості набуває розробка дієвої стратегії бюджетного регулювання, оскільки бюджетне регулювання визначає основні напрями формування та використання бюджетних коштів, виходячи із необхідності завдань, які постають перед суспільством на певному етапі його розвитку. На сучасному етапі важливим елементом бюджетної політики є довгострокова бюджетна стратегія. Важливим є підвищення якісного рівня бюджетного планування та прогнозування, що сприятиме посиленню результативності бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку. Механізм державного регулювання економіки ґрунтується на сукупності взаємопов’язаних фінансово- економічних інструментів, форм, важелів і методів впливу на процес розширеного відтворення продуктивних сил суспільства з урахуванням цілей та інтересів суб’єктів економічних відносин.

Розробка та реалізація бюджетної політики повинна ґрунтуватися на обґрунтованих положеннях, що сприятиме збалансованості бюджетної системи та дієвості державного фінансового регулювання розвитку суспільства. Інституційний механізм бюджетної політики визначає

сукупність правил, норм, законів, процедур, державних органів управління та установ. Вищезазначений інституційний механізм включає такі складові: нормативно-правову систему інститутів, фінансово-економічну систему інститутів; систему інститутів регулювання. Комплексна взаємодія даних складових значним чином визначає рівень ефективності здійснюваної бюджетної політики. Окрім цього важливого значення набувають особливості взаємодії органів законодавчої, виконавчої влади, інших установ в контексті забезпечення соціально-економічного розвитку держави. Інституційний механізм є динамічною системою, який змінюється та адаптується відповідно до змін в економічній системі [25, 26].

Забезпечення розвитку територіальних громад і зниження рівня міжрегіональної диференціації здійснюється в контексті стратегічного планування та взаємодії усіх рівнів управління. Це вагома частина формування та реалізації бюджетної політики розвитку територій, спрямована на створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної й економічної єдності, підвищення рівня життя населення, дотримання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина, незалежно від місця його проживання рис.2.1.

Важливою умовою ефективного розподілу та використання бюджетних коштів є методологія інституційного бюджетного забезпечення суспільного розвитку. Інституційна модель бюджетної політики має поєднати, виходячи з положень бюджетної архітектоніки, соціальні та інноваційні бюджетні складові, що забезпечить якісний рівень функціонування фінансово-економічної системи держави. З допомогою бюджетної політики реалізується механізм державного впливу на економічні процеси. Держава впливає на обсяг та структуру валового внутрішнього продукту, стан платіжного балансу та державних фінансів, рівень зайнятості, інфляції. Особливої вагомості набуває розробка дієвої стратегії бюджетного регулювання, оскільки бюджетне регулювання визначає основні напрями формування та

використання бюджетних коштів, виходячи із необхідності завдань, які постають перед суспільством на певному етапі його розвитку.

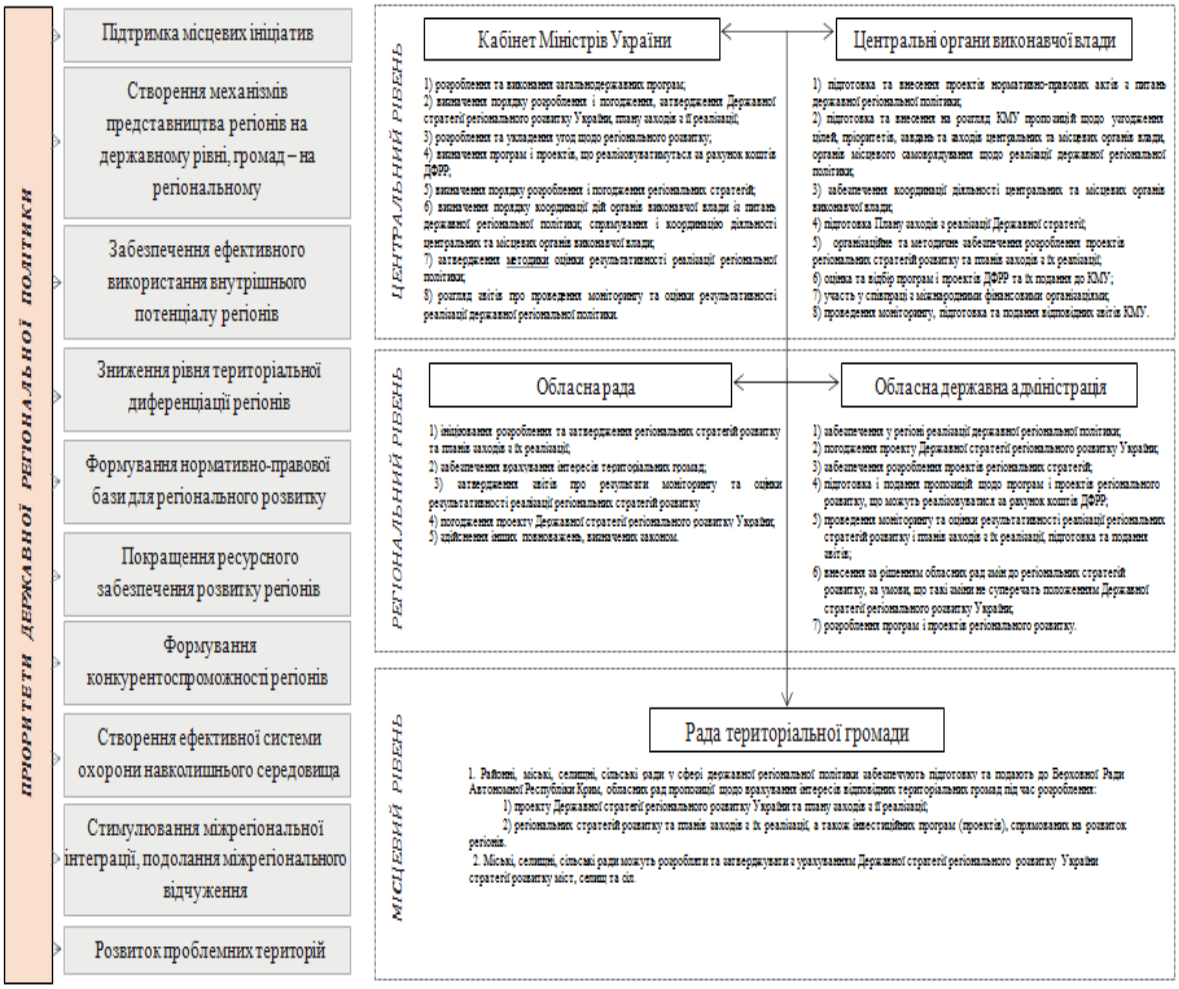

Рис. 2.1. **Основні аспекти державної регіональної політики.**

Механізм державного регулювання економіки ґрунтується на сукупності взаємопов’язаних фінансово-економічних інструментів, форм, важелів і методів впливу на процес розширеного відтворення продуктивних сил суспільства з урахуванням цілей та інтересів суб’єктів економічних відносин. Розробка та реалізація бюджетної політики повинна ґрунтуватися на обґрунтованих положеннях, що сприятиме збалансованості бюджетної системи та дієвості державного фінансового регулювання розвитку суспільства.

Інституційний механізм бюджетної політики визначає сукупність правил, норм, законів, процедур, державних органів управління та установ.

Вищезазначений інституційний механізм включає такі складові:

- нормативно-правову систему інститутів,
- фінансово-економічну систему інститутів;
- систему інститутів регулювання.

Комплексна взаємодія даних складових значним чином визначає рівень ефективності здійснюваної бюджетної політики. Окрім цього важливого значення набувають особливості взаємодії органів законодавчої, виконавчої влади, інших установ в контексті забезпечення соціально-економічного розвитку держави.

2.2. Формування дохідної частини бюджету

Доходи бюджету доцільно розглядати передусім як чинник, що впливає на сукупне споживання через рівень доходів соціальних груп, видів економічної діяльності та певним чином визначає напрями використання накопичень, що утворюються у процесі економічної діяльності, регулюють попит, структуру обсягів виробленої продукції та кінцевого споживання. Застосовуючи інструменти й механізми формування доходів бюджету, зокрема в числі ставок податків, їх кількості, об’єкту й бази оподаткування, уряд чинить прямий вплив на активність економічних агентів, забезпечуючи фінансовий ресурс для виконання узятих зобов’язань. Загалом податки детермінують як індикатори активності партикулярних пріоритетних галузей, так і динаміку зростання. Композиція податкової компоненти фіскальної політики прямо визначає ступінь «дружності» останньої для економічного розвитку податків. Податкове навантаження є одним з основних бюджетних показників, який суттєво впливає як на дохідну частину бюджетів усіх рівнів, так і на економічні процеси країни та адміністративно- територіальних одиниць. Від оптимальності визначення величини зазначеного показника залежить обсяг фінансових ресурсів для виконання державою та органами місцевого самоврядування відповідних соціально-економічних функцій, а також темпи економічного зростання.

Для характеристики рівня економічного розвитку країни необхідно розглянути статистичну інформацію про доходи Зведеного бюджету.

Середня частка податкових надходжень за період з 2014 року по 2023 рік у доходах зведеного бюджету складає 77,33%, у валовому внутрішньому продукті – 26,35%. У цей же період прослідковується тенденція щодо щорічного зростання обсягу податкових надходжень. В середньому щорічне зростання обсягу податкових надходжень складає 118,8%. Частка податкових надходжень у зведеному бюджету у 2022-2023 рр. значно зменшилась у порівняні з попередніми роками: до 61,16% та 52,77% відповідно. Частка податкових надходжень у доходах зведеного бюджету у 2020 році становила 82,57%, у 2021 році – 87,46%, у 2022 році – 61,16%, у 2023 році 52,77%. Частка податкових надходжень у ВВП становила у 2020 році 27,1%, у 2021 році – 26,63%, у 2022 році – 25,88%, у 2023 році 25,06%.

Протягом 2014-2023 рр. податкові та неподаткові надходження зростають. Так у 2014 році податкові надходження складали 367 511,9 млн. грн., а у 2023- 1 638 085 млн. грн. За 10 років розмір податкових надходжень зріс на 445,72%, що свідчить про щорічне зростання їх обсягу. Зростання ж неподаткових надходжень склало 1 275,37%; у 2014 році неподаткові надходження складали 80 612,8 млн. грн., а у 2023 даний показник зріс до 1 028 113,1 млн. грн.

Податкові надходження в системі бюджетно-податкового регулювання виконують кілька важливих функцій, які є похідними від функцій податків. Основні з них – це фіскальна та стимулююча. Податкові надходження формуються внаслідок реалізації фіскальної функції податків.

За останні десять років прослідковується тенденція щодо щорічного зростання обсягу податкових надходжень. В середньому щорічне зростання обсягу податкових надходжень складає 118,8%. Так, в 2019 р. у порівняні із 2018 р. зростання склало 108,5%; в 2020 р. у порівняні із 2019 р. – 106,2%; у 2021 р. у порівняні із 2020 р. – 127,9%; в 2022 р. у порівняні із 2021 р. – 92,4%; в 2023 р. у порівняні із 2022 р. – 122,0%. Відповідно до рис. 2.2, у

2022 році було зафіксоване зниження надходжень на 110 579,1 млн. грн, що пов'язане із воєнним станом в Україні. У 2023 році фактичний обсяг податкових надходжень становив 1 638,1 млрд. грн (приріст відносно 2022 року склав 294,9 млрд грн).

Таблиця 2.1

Динаміка податкових та неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом та трансфертів у доходах зведеного бюджету України за період з 2014 по 2023 рр., млн грн

Роки	Податкові надходження	Неподаткові надходження	Доходи від операцій з капіталом	Трансферти
2014	367 511,9	80 612,8	2 015,8	5 383,0
2015	507 635,9	140 154,4	1 799,5	1 882,2
2016	650 781,7	125 391,9	1 594,0	4 198,2
2017	828 158,8	154 370,9	2 160,5	1 631,2
2018	986 348,5	192 703,9	2 801,0	1 559,0
2019	1 070 321,8	212 789,2	3 111,9	1 184,2
2020	1 136 687,2	234 409,5	3 552,5	1 176,0
2021	1 453 804,1	202 541,0	3 790,9	1 325,9
2022	1 343 225,0	368 368,9	2 887,0	481 314,0
2023	1 638 085,0	1 028 113,1	3 722,2	433 602,4

Планування та прогнозування податкових надходжень на відповідний бюджетний період є складовою процесу їх формування і має особливе значення для економіки країни. Нереальність річних прогнозних оцінок викликає у майбутньому труднощі з формуванням запланованих бюджетних доходів [27, 28].

Приріст доходів зведеного бюджету у 2023 році відносно попереднього 2022 року становив 908,0 млрд грн (141,34%), серед них: податкові надходження збільшились на 296,1 млрд грн (122,0%), неподаткові – на 658,8 млрд грн (278,7%), доходи від операцій з капіталом зменшились на 0,2 млрд грн (6,1%), а трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій зменшились на 46,7 млрд грн (10,3%).

На виконання дохідної частини державного бюджету у 2023 році впливали такі фактори: руйнація нафтопереробних заводів, металургійних

комбінатів, інфраструктурних та енергетичних об'єктів, відшкодування залишку сум податку на додану вартість, логістичні проблеми, перерахування міжнародними партнерами допомоги на безповоротній та безоплатній основі [29, 30, 31].

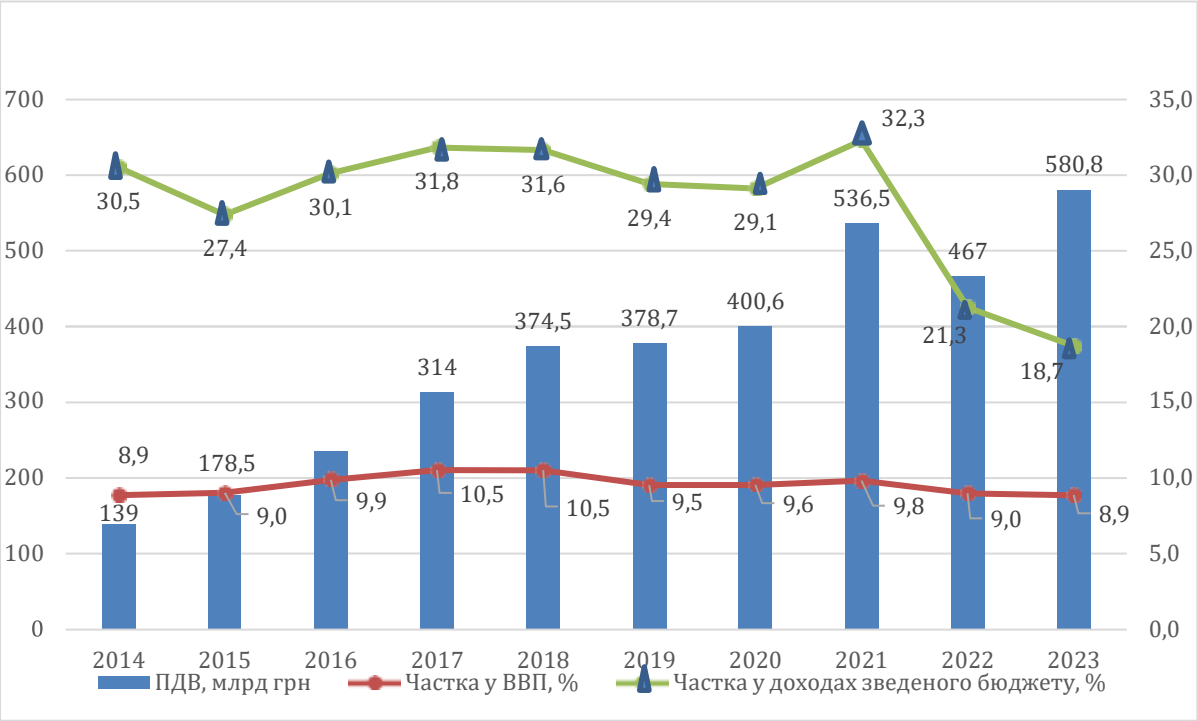

Рис. 2.2. **Динаміка частки податку на додану вартість у доходах зведеного бюджету та у ВВП, %**

Джерело: побудовано автором за даними [36].

Податок на додану вартість за своєю сутністю є непрямим додатком, який є частиною новоствореної вартості товарів (робіт, послуг), яка формується на кожному етапі виробництва, обігу та включається до ціни товару і сплачується кінцевим споживачем. Фіскальна особливість податку на додану вартість характеризується тим, що широка база оподаткування спростовує вплив кон'юнктурних коливань цін на ресурси, що відрізняє податок на додану вартість від інших податків достатньо стабільною частиною доходу бюджету. Разом з тим, процес адміністрування податку на додану вартість на сучасному етапі викликає велику кількість проблем та суперечностей. У структурі податкових надходжень податок на додану вартість є одним із найбільш бюджетоутворюючих і з фіскальної точки зору має високу ефективність. Ставки податку встановлюються від бази

оподаткування і в Україні становлять 20%, 7% та 0%. Податок на додану вартість забезпечує постійний та стабільний дохід державі та виступає чинником регулювання ринкових цін. В той же час присутні певні недоліки його адміністрування, такі як: шахрайства пов'язані із тіньовою економікою та корупційними схемами отримання відшкодування із бюджету; стримування розвитку виробництва, що пов'язане із блокуванням податкових накладних; складнощі із ефективним адмініструванням, що пов'язані із процесами розрахунку ПДВ, процедурою реєстрації податкових накладних і розрахунком коригування, відшкодуванням податку на додану вартість [32, 33].

Із 2014 року по 2021 рік частка податку на додану вартість у доходах зведеного бюджету становила в середньому становила 30,3% (рис. 2.2). У 2022 та 2023 роках частка зменшилась до 21,2% та 18,7% відповідно. ПДВ сплачується кінцевим споживачем, але зобов'язання щодо перерахування податку до бюджету лежить на суб'єктах господарювання, які здійснюють реалізацію товарів, робіт послуг. Загальний розмір надходжень у бюджет від ПДВ має щорічну тенденцію до зростання (окрім 2022 року). Так, у 2021 році надходження від ПДВ склали 536,5 млрд грн, що на 135,9 млрд грн більше у порівняні з попереднім роком. Також у 2021 році частка ПДВ у доходах зведеного бюджету сягнула піку і становила 32,3%. Що стосується частки надходжень ПДВ у ВПП, то вона досягла піку у 2017-2018 рр. і складала 10,5%. У 2022 році частка ПДВ у ВВП знизилась до 9,0%, а у 2023 році до 8,9%. У 2022 році обсяг надходжень податку на додану вартість складав 467 млрд грн, з них: 214,6 млрд грн - податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням бюджетного відшкодування та 366,2 млрд грн

- податок на додану вартість з ввезених на митну територію України товарів. У 2023 році розмір надходжень сягнув піку за останні 10 років і склав 580,8 млрд грн, що на 113,8 млрд грн більше ніж у 2022 році. В той же

час частка ПДВ у доходах знизилась до мінімуму за останні 10 років і складає 18,7%, у порівнянні із 21,3% у 2022 році.

Функціями, що властиві податку на додану вартість є наступні: у силу того, що ПДВ частина валового внутрішнього продукту, твердо фіксована в ціні товарів, він виконує функцію найбільш гарантованого джерела доходів держбюджету. Оскільки ПДВ перераховується до бюджету відразу після реалізації продукції, він виконує функцію найбільш регулярного надходження як джерела доходів бюджету; зв'язку з тим, що ПДВ, будучи одним з найбільших дохідних джерел як держбюджету, так і місцевих бюджетів та відрізняючись ритмічними і стабільними надходженнями, має повсюдне поширення, він виконує функцію регулятора дохідної частини бюджетів [34, 35].

Податок на доходи фізичних осіб є одним із загальнодержавних податків та зборів. Даний податок також входить до групи основних бюджетоутворюючих податків, як і податок на додану вартість та податок на прибуток підприємств. До загального обсягу податку на доходи фізичних осіб також зараховується військовий збір у розмірі 1,5%, що був введений в Україні із 2014 року. Сума податків на доходи фізичних осіб за останні десять років має тенденцію до зростання. Так, у 2014 році обсяг надходжень від даного податку складав 75,2 млрд грн, а у 2023 році – 494,3 млрд грн (рис. 2.3). У 2021 році надходження до зведеного бюджету податку на доходи фізичних осіб зросли на 54,7 млрд грн (або на 18,5%) відносно 2020 року; у 2022 році – на 70,9 млрд грн (20,27%); у 2023 році – на 73,7 млрд грн (17,5%). За рахунок військового збору у 2021 році було акумульовано 28,6 млрд грн, у 2022 році – 33,7 млрд грн, у 2023 році – 38,0 млрд грн. Частка податку на доходи фізичних осіб у доходах зведеного бюджету коливається від 15,3% до 21,4%. Так, максимальну частку даний податок складав у 2019-2020 роках (21,4%); у 2023 році даний показник знизився майже до мінімуму за останні 10 років і складав 15,9%. Що стосується частки податку на доходи фізичних осіб у ВВП, то вона має тенденцію до зростання. У 2014 році даний показник

становив 4,8%, а у 2023 році – 7,6%. Максимального розміру даний показник сягнув у 2022 році і складав 8,1% [37].

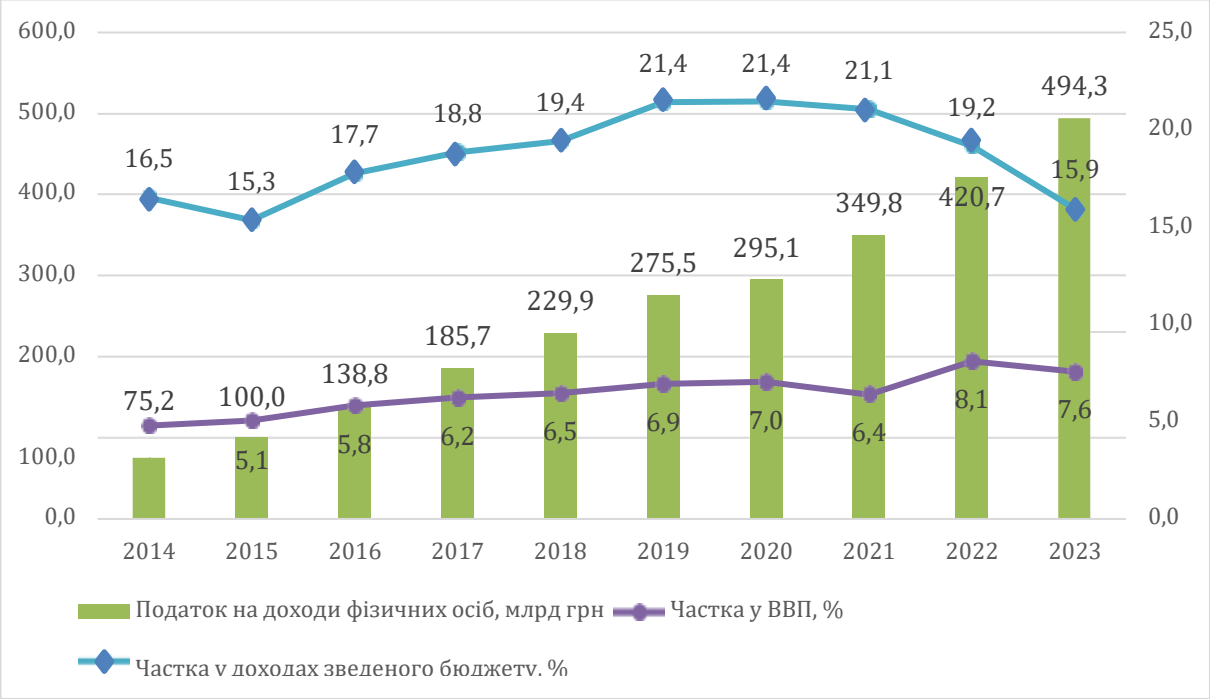

Рис. 2.3. **Динаміка частки податку на доходи фізичних осіб у доходах зведеного бюджету та у ВВП, %**

Джерело: побудовано автором за даними [36].

Податок на прибуток підприємств – це прямий податок, який підприємства сплачують з прибутку, отриманого від реалізації продукції (робіт, послуг), нематеріальних активів, основних фондів, валютних цінностей, цінних паперів та інших видів фінансово-матеріальних цінностей, із прибутку від орендних операцій, роялті та від позареалізаційних операцій. Податок на прибуток підприємств, окрім фіскального значення, також чинить безпосередній вплив на стимулювання підприємницької діяльності. Негативною особливістю даного податку є те, що надходження до бюджету можливі лише за рахунок позитивного фінансового результату підприємства, що тягне за собою ухиляння від сплати податку, за рахунок приховування прибутку [38, 39].

Надходження до зведеного бюджету від податку на прибуток підприємств має тенденцію до зростання. За період з 2014 року по 2023 рік надходження від податку на прибуток підприємств збільшилось із 40,2 млрд

грн у 2014 році до 159,3 млрд грн у 2023 році (рис. 2.4). У 2021 році надходження від даного податку становили 163,8 млрд грн, що на 45,3 млрд грн (38,2%) більше ніж у попередньому році; у 2022 році – 130,6 млрд грн, що на 33,2 млрд грн (20,3%) менше ніж у 2021 році; у 2023 році надходження майже досягли розміру надходжень у 2021 році і сягнули 159,3 млрд грн – зростання склало 28,7 млрд грн (22,0%).

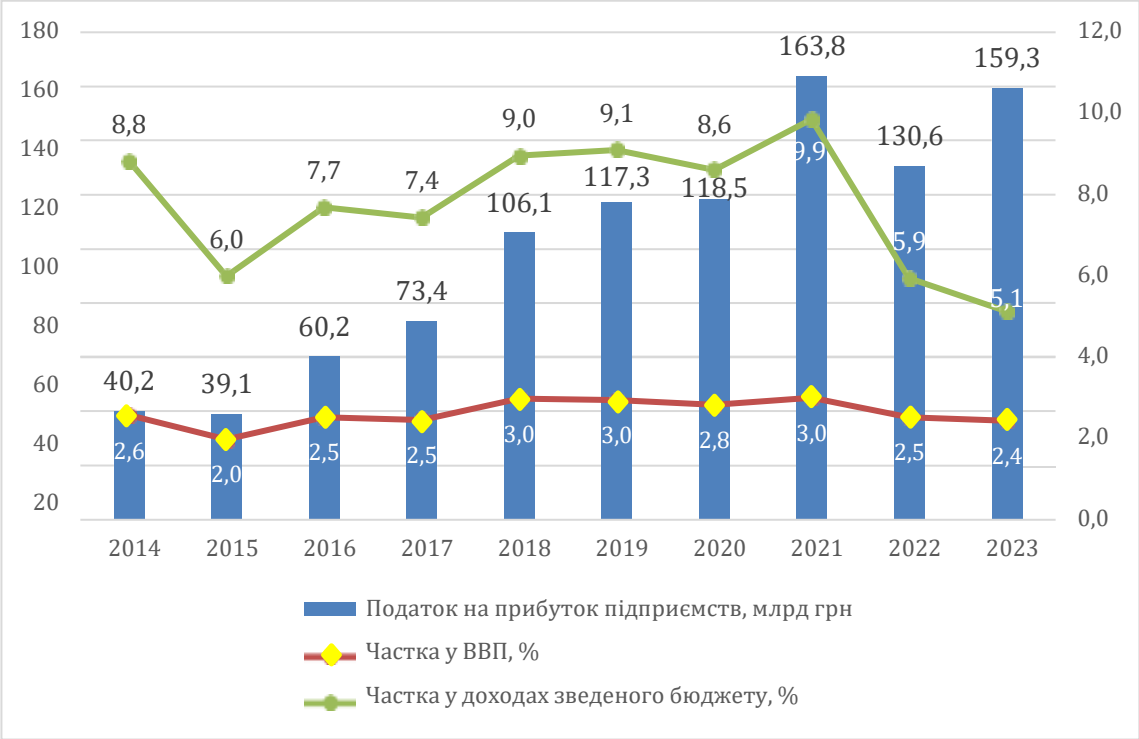

Рис. 2.4. **Динаміка частки податку на прибуток підприємств у доходах зведеного бюджету та у ВВП, %**

Джерело: побудовано автором за даними [36].

Середня частка надходжень податку на прибуток підприємств до зведеного бюджету складає 2,6% (рис. 2.4). У 2022-2023 рр. спостерігалося падіння до 2,5% та 2,5% відповідно у порівнянні із 2019 та 2021 роками, коли частка складала 3,0%. Для частки податку у доходах зведеного бюджету характерні значні флуктуації із піком у 99% у 2021 році та мінімум у 2022 році. Таке зниження частки податку у доходах пов’язане із зниженням ділової активності, знищенням або пошкодженням багатьох підприємств та зміни структури доходів зведеного бюджету (в т.ч. зростання офіційних трансфертів).

Неподаткові надходження займають меншу частку у доходах зведеного бюджету порівняно із податковими, проте вони є важливим джерелом наповнення бюджету. Відповідно до Бюджетного кодексу України до неподаткових надходжень відносяться доходи від власності та підприємницької діяльності, адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності, власні надходження бюджетних установ та інші неподаткові надходження.

Для неподаткових надходжень до зведеного бюджету України також характерна тенденція до зростання протягом 2014-2023 рр. У 2014 році розмір даних надходжень складав 80,6 млрд грн, а у 2023 році – 1028,1 млрд грн, тобто зростання склало 1275,5% табл. 2.1. Питома вага неподаткових надходжень у загальному обсязі доходів зведеного бюджету за результатами 2019 року становила 33,1%, у 2022 році – 16,8%, у 2021 році – 12,2%, у 2020 році – 17,0%.

Доходи від операцій з капіталом – це доходи від продажу капітальних активів (основних фондів, державних запасів і резервів, землі). Частка надходжень до зведеного бюджету з доходів від операцій з капіталом в середньому становить 0,23% табл. 2.1. Так, у 2023 році доходи від операцій з капіталом складали 3,7 млрд грн, у 2022 році – 2,9 млрд грн, у 2021році – 3,8 млрд грн. Враховуючи незначну частку таких доходів у доходах зведеного бюджету, вони не мають значного фіскального значення у порівняні із податковими та неподатковими надходженнями.

Відповідно до Бюджетного кодексу України, трансферти це кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі. У даний час значення коштів, які надходять від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій та донорських установ набувають особливо важливого значення, в умовах зростання видатків на оборону та забезпечення безпеки населення. Система формування доходів

державного бюджету знаходиться під постійним впливом трансформаційних змін в економіці країни. В таких умовах бюджет є не лише централізованим фондом фінансових ресурсів держави, а й важливим інструментом впливу на економічний розвиток країни та її суб'єктів господарювання. Таким чином, без побудови раціональної фіскальної політики не можна досягти збалансованого та своєчасного бюджетного фінансування. В умовах воєнного стану питання формування дохідної частини бюджету набуває особливої гостроти. Доходи бюджету є частиною економічних відносин, пов'язаних з формуванням грошових ресурсів у дохідній частині бюджету з метою виконання органами державної влади та місцевого самоврядування покладених на них функцій і завдань. Доходи бюджету класифікуються на податкові та неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та трансферти.

На формування дохідної частини бюджету можуть впливати як зовнішні, так і внутрішні чинники:

- стан світового економічного ринку,
- зовнішній державний борг країни,
- інвестиційний клімат,
- міжнародне партнерство,
- валовий внутрішній продукт,
- інфляція,
- система оподаткування,
- рівень зайнятості населення.

Головне призначення системи державних доходів – створення фінансової бази для забезпечення фінансової стабільності, регулювання економічних процесів, забезпечення соціального розвитку та добробуту населення. Формування достатнього рівня надходжень є визначальним у забезпеченні відповідного рівня економічного розвитку країни. Виконання бюджету за доходами є важливим етапом бюджетного процесу. Виконати бюджет за доходами означає в повному обсязі мобілізувати податки, збори та

інші обов’язкові платежі, а також розподілити їх між рівнями бюджетної системи відповідно до бюджетного законодавства. Виконання планових показників доходів є результатом ефективного бюджетного планування та прогнозування. Саме планування та прогнозування є важливим інструментом регулювання соціально-економічних процесів, оскільки визначає та обґрунтовує напрями використання коштів в майбутньому з урахуванням визначених цілей та пріоритетів соціально-економічного розвитку на довгострокову перспективу. Якісний рівень бюджетного планування та прогнозування залежить від прозорості бюджетно-податкової політики, та потребує ефективного державного регулювання на кожній стадії бюджетного процесу.

Фіскальна політика є важливою частиною бюджетної політики, оскільки саме податки є основною складовою доходів бюджету, прямо та опосередковано здійснюють вплив на суспільний розвиток. Ефективність функціонування податкової системи вимагає при формуванні планової суми доходів бюджету досягнення якомога меншого негативного впливу на економіку країни; прийнятний рівень видатків на адміністрування податкової системи та ступінь дотримання у суспільстві відповідного законодавства по сплаті податків. Податкова система має бути прозорою, що передбачає простоту механізмів сплати податків, дотримання необхідних зобов’язань платниками [40].

Сьогодні перед державою стоять важливі завдання із забезпечення ефективного функціонування бюджетної системи, переорієнтації раніше поставлених цілей, перерозподілу обмежених бюджетних коштів, забезпечення соціальних виплат населенню, збільшення видатків на оборону, перегляд джерел наповнення бюджету та залучення міжнародної фінансової допомоги.

2.3. Планування та виконання видаткової частини бюджету

На процес формування видаткової частини бюджету впливає обсяг дохідної частини бюджету і показник дефіциту бюджету, визначений з урахуванням циклічності економічного розвитку. Для стимулювання економічного зростання доцільним є використання дефіциту бюджету з метою збільшення видаткової частини бюджету, особливо в умовах певного зменшення податкового навантаження на економіку, проте обсяг державного боргу та економічні можливості держави по його обслуговуванню є фактором обмеження обсягу дефіциту бюджету.

Збільшення видаткової частини бюджету за допомогою бюджетного дефіциту може зберігатися і при зростаючій економіці для подальшого стимулювання економічного розвитку та фінансового забезпечення проведення структурних перетворень у пріоритетних галузях. В періоди сталого економічного зростання доцільним є перегляд обсягу і структури видаткової частини бюджету щодо зменшення з метою створення профіциту бюджету, який буде спрямовуватися на поступове зменшення обсягу державного боргу країни.

Основним методом бюджетного планування є програмно-цільовий метод, який ґрунтується на раціональному управлінні бюджетними коштами. Програмно- цільовий метод – це метод управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу. Окрім того, що програмно-цільовий метод формує систему звітування та оцінки роботи, він також забезпечує підвищення прозорості державного фінансового управління. При впровадженні програмно-цільового методу зміщується акцент від отримання коштів на те, які результати будуть отримання після використання цих коштів.

Впровадження програмно-цільового методу у бюджетний процес України розпочалося у 2002 року. Так, 14 вересня було схвалено Концепцію застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі. Відповідно до даної концепції метою запровадження програмно-цільового методу у бюджетному процесі є встановлення безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних коштів та результатами їх використання.

Запровадження програмно-цільового методу у бюджетному процесі спрямоване на: забезпечення прозорості бюджетного процесу, що чітко визначає цілі та завдання, на досягнення яких витрачаються бюджетні кошти, підвищення рівня контролю за результатами виконання бюджетних програм; забезпечення за результатами виконання бюджету здійснення оцінки діяльності учасників бюджетного процесу щодо досягнення поставлених цілей та виконання завдань, а також проведення аналіз причин неефективного виконання бюджетних програм; упорядкування організації діяльності головного розпорядника бюджетних коштів щодо формування і виконання бюджетних програм шляхом чіткого розмежування відповідальності за реалізацію кожної бюджетної програми між визначеними головним розпорядником бюджетних коштів відповідальними виконавцями бюджетних програм; посилення відповідальності головного розпорядника бюджетних коштів за дотримання відповідності бюджетних програм законодавчо визначеній меті його діяльності, а також за фінансове забезпечення бюджетних програм і результати їх виконання; підвищення якості розроблення бюджетної політики, ефективності розподілу і використання бюджетних коштів.

У Бюджетному кодексі України використання програмно-цільового методу у бюджетному процесі закріплене у статті 20: у бюджетному процесі програмно-цільовий метод застосовується на рівні державного та на рівні місцевих бюджетів. Окрім цього варто зазначити, що програмно-цільовий метод у бюджетному процесі передбачає застосування середньострокового

бюджетного планування, в рамках якого здійснюється складання бюджетної декларації [41].

У 2020 році планувалося впровадження середньострокового бюджетного планування (підготовка бюджетної декларації на 2021-2023 роки), але у зв'язку із поширенням COVID-19 були внесенні зміни у бюджетну політику. Бюджетна декларація на 2022-2024 є першим офіційно затвердженим документом середньострокового планування. Відповідно до даної декларації основні зусилля уряду спрямовувалися на підтримку макроекономічної стабільності, стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобіганню виникненню та поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19. У наступні періоди бюджетні декларації не готувалися у зв'язку із невизначеністю ситуації під час війни. 28 червня 2024 року Постановою Кабінету Міністрів України було схвалено Бюджетну декларацію на 2025-2027 рр. Бюджетну політику буде спрямовано на зменшення рівня дефіциту державного бюджету в 2025-2027 роках. Для підвищення ефективності та результативності використання бюджетних коштів, посилення прозорості і відкритості бюджетного процесу Кабінет Міністрів України продовжить практику проведення оглядів витрат державного бюджету. Їх регулярне проведення та інтеграція до бюджетного процесу сприятимуть оновленню механізму реалізації державної політики, підвищенню ефективності та якості публічних послуг, а також винайденню можливостей для перерозподілу фінансових ресурсів відповідно до пріоритетів державної політики. Пріоритетними напрямами концентрації обмежених фінансових ресурсів держави стануть: європейська інтеграція України, нова ветеранська політика, освіта для успішної країни, ефективна цифрова держава, соціальний перехід, стійка економіка [45].

Удосконалення програмно-цільового методу планування видатків на основі розвитку інституційного середовища бюджетної системи, використання дієвих фінансових механізмів, спрямованих на управління

результатами розглядається як важливий інструмент підвищення рівня обґрунтованості планування видаткової частини бюджету з урахуванням пріоритетів економічного та соціального розвитку. Методологічні підходи до моніторингу результативності бюджетних програм потребують удосконалення. Протягом бюджетного періоду необхідно контролювати виконання запланованих результативних показників, відповідність поставлених завдань пріоритетам розвитку країни. Необхідно здійснювати планування таких бюджетних програм, які здатні забезпечувати економічний розвиток у перспективі. Необхідне використання відповідних показників оцінки бюджетної результативності. Політика формування видаткової частини бюджету передбачає втручання держави у економічні процеси. Спрямування бюджетних коштів на підтримку галузей може бути економічно обґрунтовано, якщо будуть створені умови для підвищення конкурентоспроможності економіки та поліпшення добробуту населення.

Для забезпечення соціально-економічного зростання відповідно до положень економічної теорії, центральне місце належить державі у таких сферах економічної діяльності: підтримка інвестиційно-інноваційної діяльності учасників ринку як основної складової створення умов для економічного розвитку, передусім вкладень у сучасні технології, в яких потребується прискорення розвитку України; інвестування у розвиток інфраструктури, в тому числі транспорту, що сприятиме виходу на ринок суб'єктів підприємницької діяльності, які виробляють товари та надають послуги із меншою собівартістю з метою витіснення монополістів та розширення внутрішнього ринку товарів та послуг; направлення бюджетних коштів у такі сфери діяльності, де можливий зростаючий ефект доходу від обсягів виробництва або впливу на розвиток науки, освіти, охорони здоров'я. Економічний розвиток не можливий без участі бюджету, адже кошти, зосереджені в бюджеті, є важливим інструментом впливу на динаміку соціально-економічного розвитку країни. З допомогою бюджетних видатків забезпечується підтримка малозабезпечених сімей, здійснюється

фінансування окремих галузей, наприклад, освіти, охорони здоров'я, судової гілки влади, органів правопорядку, формуються основи обороноздатності країни. Бюджетні видатки забезпечують реалізацію численних програм соціального, економічного, культурного розвитку країни, впливають на підвищення рівня доходів і якість життя громадян і сприяють провадженню загальної економічної політики держави. Розвиток інституційних засад системи формування видаткової частини бюджету, визначення принципів та основних пріоритетів здійснення бюджетних видатків, взаємопов'язані з трансформаційним процесом економіки країни [46]. Дієвість планування видатків бюджету, як одна із важливих складових системи управління бюджетом, має суттєве значення в питаннях забезпечення стабільності бюджетної системи країни, стійкого економічного зростання. У 2023 році видатки зведеного бюджету виконані в обсязі 4 440,9 млрд грн (92,6% плану) (рис 2.5).

Таблиця 2.2

Виконання видаткової частини зведеного бюджету із 2014 по 2023 рр.

Роки	План, млрд грн	Факт, млрд грн	% виконання
2014	588,2	523,1	88,9
2015	717,3	679,9	94,8
2016	883,6	835,8	94,6
2017	1 119,6	1 057,0	94,4
2018	1 344,3	1 250,2	93,7
2019	1 457,5	1 370,1	94,0
2020	1 702,3	1 595,3	93,7
2021	1 938,1	1 844,4	95,2
2022	3 694,6	3 043,5	82,4
2023	4 793,9	4 440,9	92,6

Джерело: побудовано автором за даними [35].

Приріст видатків відносно попереднього 2021 року склав 1 397,4 млрд грн, або 45,9%. Обсяг видатків у 2022 році склав 3 043,5 млрд грн, що на 1 199,1 млрд грн (65%) більше ніж у 2021 році. Обсяг видатків у 2021 році склав 1 844,4 млрд грн. Протягом останніх десяти років для видатків характерне постійне зростання з року в рік. У 2022-2023 роках зростання складало більше 1 млрд грн, у порівняні із попередніми роками щорічний

ріст обсягу видатків в середньому складав 188,8 млрд грн. Таке зростання видаткової частини бюджету пов'язане із значними видатками на оборону, громадську безпеку та соціальне забезпечення малозабезпечених прошарків суспільства [47].

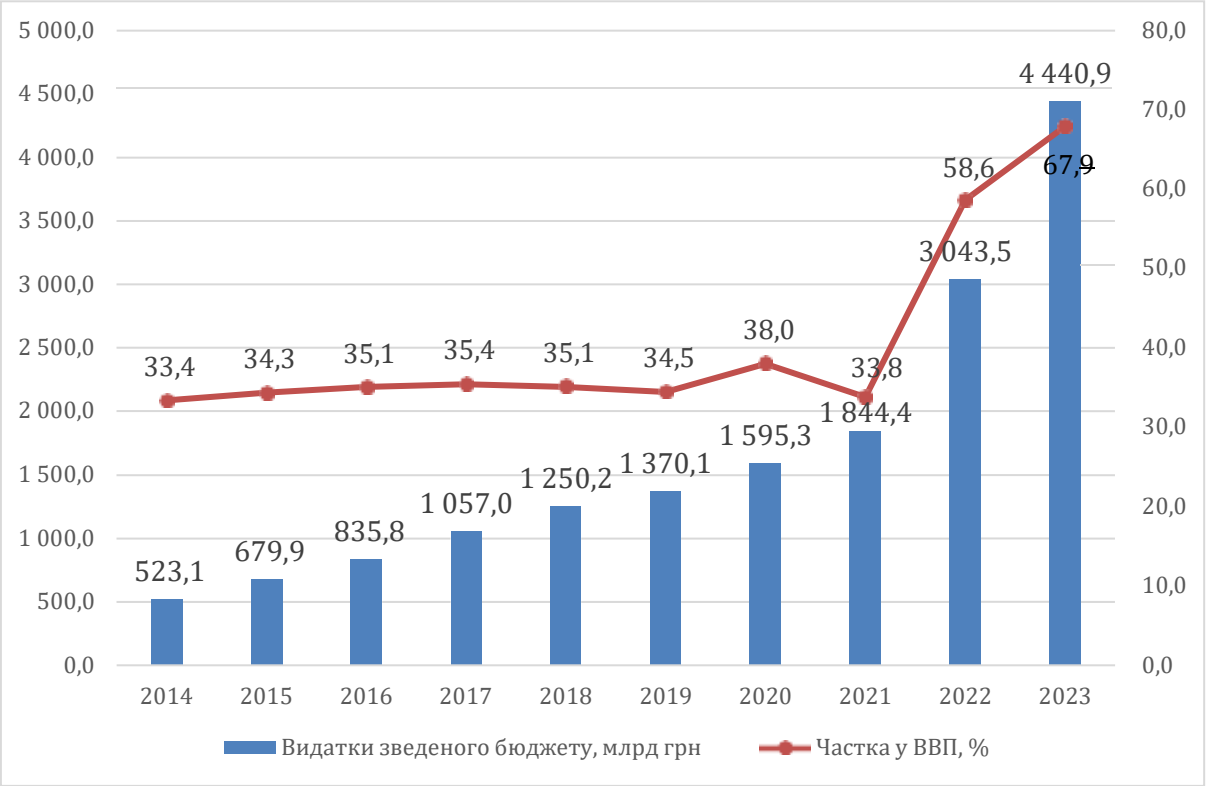

Рис. 2.5. **Динаміка обсягу видатків зведеного бюджету та їх частки у ВВП за період з 2014 по 2023 рр.**

Джерело: побудовано автором за даними [36]

Рівень перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну систему залишається високому рівні. Середній рівень видатків зведеного бюджету у валовому внутрішньому продукті за період з 2014 року по 2021 рік становив 35,1%. У 2022 році частка видатків у валовому внутрішньому продукті зросла до 58,6%, а у 2023 році до 67,9%, що більше на 32,8 відсоткових пунктів за середній показник 2014-2021 рр.

Функціональна структура видатків за функціональною класифікацією зведеного бюджету за 2021 рік представлена на рис. 2.6. Так, у 2021 році питома вага видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення складала 20% (367.3 млрд грн), на освіту – 17% (312,9 млрд грн), на загальнодержавні функції – 14% (252,6 млрд грн), на оборону – 7% (127,5

млрд грн), найменшу питому вагу складали видатки на охорону навколишнього середовища – 1% (10,6 млрд грн). Для порівняння на рисунку 2.6 зображена структура видатків за 2023 рік. Як видно із графіка, майже половину видатків зведеного бюджету складають видатки на оборону – 20% (2 097,6 млрд грн), видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу – 13% (591,4 млрд грн), на соціальний захист та соціальне забезпечення – 12% (514,1 млрд грн). Найменшу частку становлять видатки на охорону навколишнього середовища – 0,1% (6,4 млрд грн) та на духовний та фізичний розвиток – 0,9% (38,5 млрд грн).

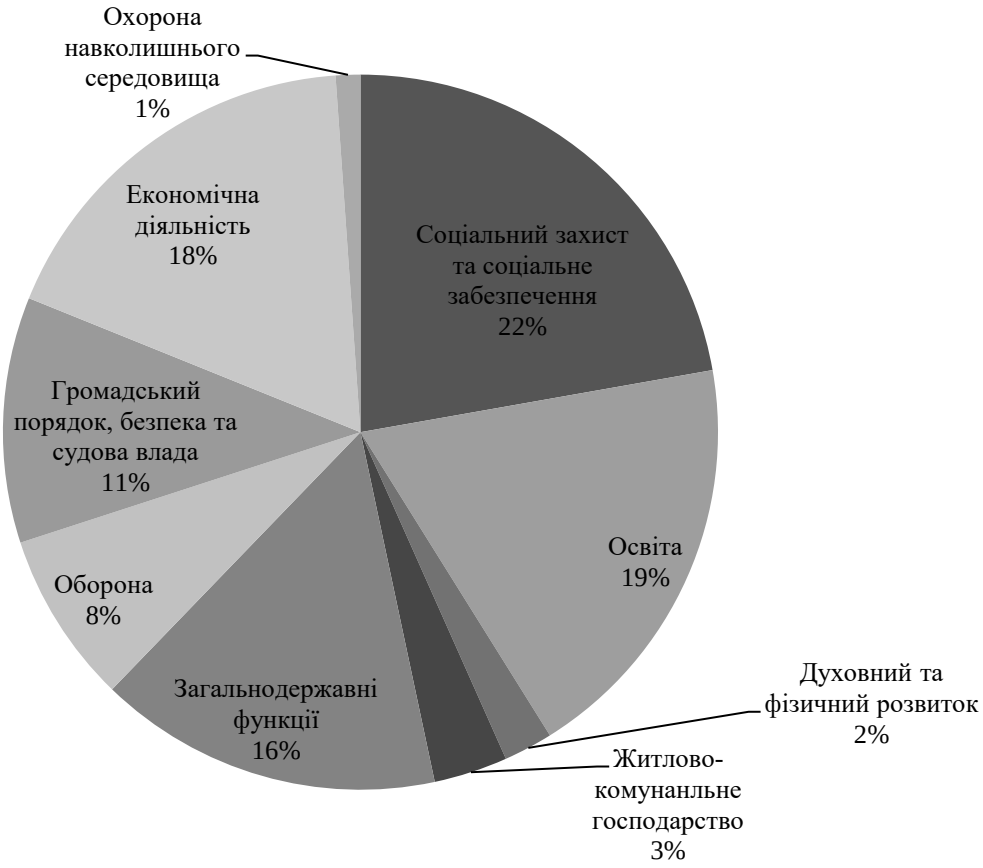

Рис. 2.6. **Функціональна структура видатків зведеного бюджету у 2021 році**

Джерело: побудовано автором за даними [36].

Ознаками ефективності видатків бюджету є досягнуті кількісні і якісні показники, що характеризують результативність і забезпечують безперервність відтворювального процесу, належного соціально-економічного розвитку, створення умов для нарощування суспільного виробництва, підвищення соціальних стандартів, рівня і якості життя. Звідси,

ефективність видатків бюджету є ключовою ознакою досягнення високих кількісних і якісних показників у соціально-економічній сфері. Серед основних функцій бюджетних видатків є такі: створення сприятливого середовища для інвестицій; забезпечення динаміки соціально-економічного розвитку країни; вирішення проблем у соціальній сфері з можливим поступовим підвищенням соціальних стандартів; зменшення навантаження на природні ресурси та екологію; формування дохідної частини бюджету; ефективне використання фінансових ресурсів; захист інтересів суб'єктів господарювання вітчизняної економіки; забезпечення стійкості фінансової системи та безпеки держави [48].

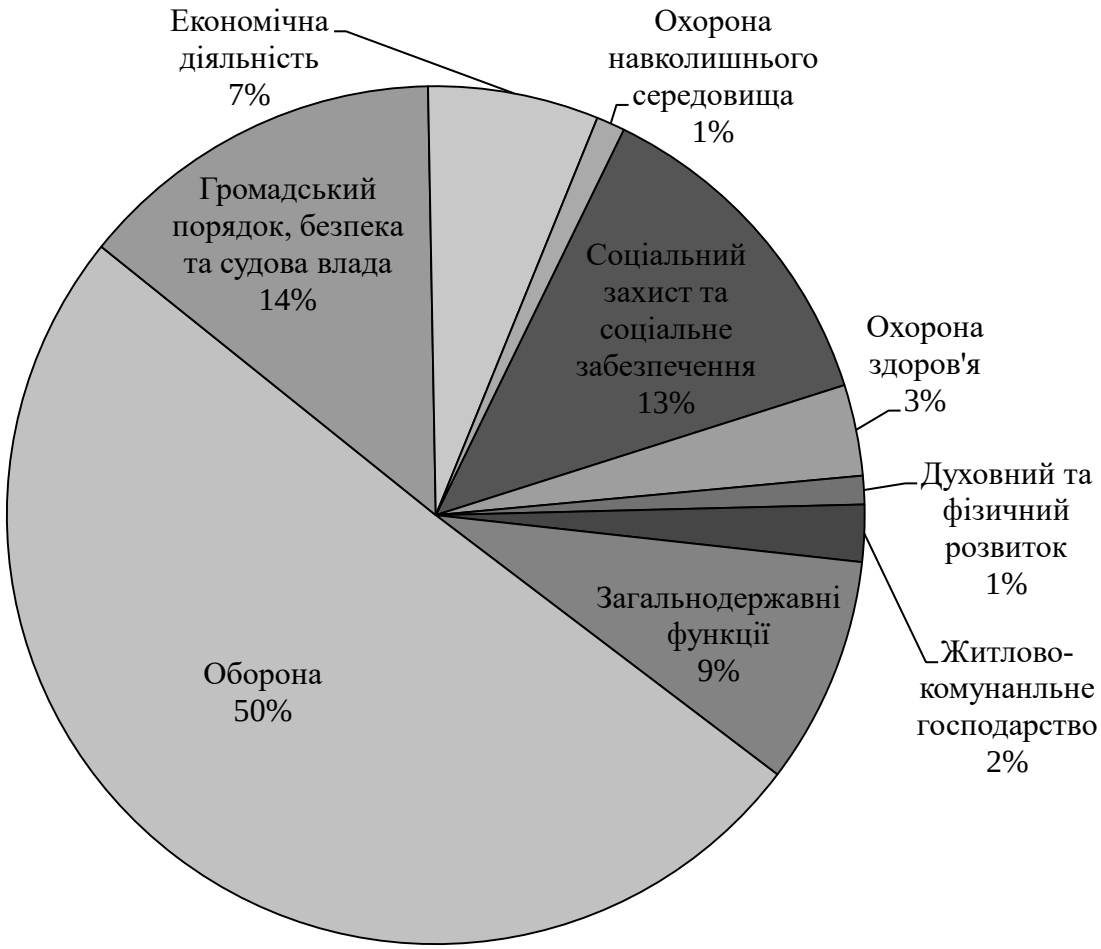

Рис. 2.7. **Функціональна структура видатків зведеного бюджету у 2023 році**

Джерело: побудовано автором за даними [36]

Зростання бюджетних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення є позитивним явищем, адже такі видатки є інвестицією в людський капітал. За рахунок надання соціальних допомог держава фінансує витрати на адресну підтримку малозабезпечених громадян: соціальний захист на випадок непрацездатності, соціальний захист пенсіонерів, ветеранів війни та праці, безробітних тощо [10, 49].

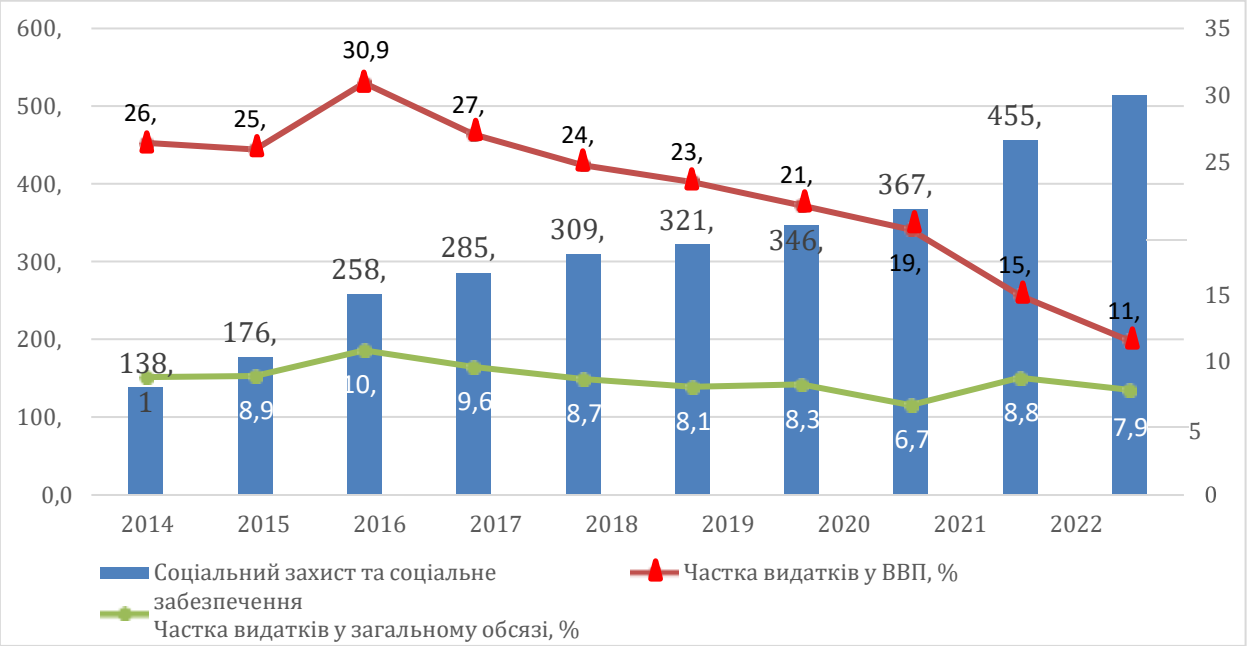

Рис.2.8. **Динаміка обсягу видатків зведеного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення та їх частки у ВВП та у загальних видатках бюджету**

Джерело: побудовано автором за даними [36]

Відповідно до даних на Рис. 2.8. видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення мають тенденцію до постійного зростання, але в той же час частка цих видатків у ВВП постійно зменшується. Так, у 2016 році питома вага соціальних видатків у ВВП складала максимум за 10-річний період і сягнула 30,9%, у 2021 році даний показник зменшився до 19,9%, у 2022 році – до 15,0%, у 2023 році – до 11,6%. Питома вага соціальних видатках у загальних видатках коливається на рівні 8,7%. Так, у 2020 році даний показник складав 8,3%, у 2021 році – 6,7%, у 2022 році – 8,8%, у 2023 році – 7,9%. Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення є важливою складовою соціальної політики держави, що підвищує рівень

соціальної справедливості та забезпечує рівні можливості для всіх громадян [47].

В умовах економічної кризи, як правило, виникають додаткові потреби у соціальному захисті через падіння доходів більшості населення та зростання безробіття. Проте через зменшення доходів у бюджеті виникає дефіцит коштів, які мають спрямовуватися на соціальний захист у системі управління публічними фінансами. За таких умов дії щодо удосконалення соціальних програм мають бути спрямовані на підвищення адресності й дієвості соціальної підтримки в бюджетах. Для того щоб модернізувати інститути соціальної підтримки необхідно: посилити адресність соціальний підтримки людей; удосконалення оцінки нужденності сім'ї при визначенні права на адресну соціальну допомогу; створення єдиної бази даних отримувачів усіх видів соціальної підтримки, впровадження систем моніторингу, оцінки та соціального аудиту програм соціальної підтримки населення. Поширення активних заходів соціальної підтримки дозволить відійти від однобоких відносин зі сторони держави до взаємних зобов'язань держави і громадянина. Така модель передбачає посилення принципу адресності соціальної підтримки населення по відношенню до тієї категорії громадян, що дійсно відчувають об'єктивні економічні труднощі, але при цьому мають мотивацію до відновлення трудової діяльності та позитивних соціальних зав'язків.

Аналіз видатків Зведеного бюджету України у 2014 – 2023 роках показує, що за 10 років відбулося зростання на 3 917,7 млрд грн, так у 2014 році сума видатків складала 532,2 млрд грн, а у 2023 – 4 440,9 млрд грн (табл. 2.3.). Протягом 2014 – 2021 років всі видатки мали тенденцію до зростання, лише у 2022 – 2023 роках відбувся перерозподіл у обсягах видатків: значне зростання видатків на оборону, громадський порядок, безпеку та судову владу та зменшення видатків на охорону навколишнього середовища та економічну діяльність.

Таблиця 2.3.

Видатки Зведеного бюджету України у 2014-2023 роках, млрд грн

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Загальнодержавні функції	76,9	117,6	134,3	166,3	191,5	203,1	204,8	252,6	248,5	349,1
Оборона	27,4	52,0	59,4	74,4	97,0	106,6	120,4	127,5	1142,9	2097,6
Громадський порядок, безпека та судова влада	44,9	55,0	72,1	88,5	118,0	141,5	159,5	176,2	454,4	591,4
Економічна діяльність	43,6	56,3	66,2	102,9	140,8	154,2	262,8	293,4	156,4	247,3
Охорона навколишнього природного середовища	3,5	5,5	6,3	7,4	8,2	9,7	9,1	10,6	5,2	6,4
Житлово-комунальне господарство	17,8	15,7	17,6	27,2	30,4	34,5	32,2	56,9	41,2	70,4
Охорона здоров'я	57,2	71,0	75,5	102,4	115,9	128,4	175,8	203,6	215,3	217,4
Духовний та фізичний розвиток	13,9	16,2	16,9	24,3	29,0	31,6	31,7	43,4	33,6	38,5
Освіта	100,1	114,2	129,4	177,9	210,0	238,8	252,3	312,9	290,8	308,6
Соціальний захист та соціальне забезпечення	138,1	176,3	258,3	285,8	309,4	321,8	346,7	367,4	455,2	514,1
Всього	523,2	679,9	835,8	1057,0	1250,2	1370,1	1595,3	1844,4	3043,5	4440,9

Джерело: побудовано автором за даними [36].

У структурі видатків Зведеного бюджету України у 2021 році найбільшу частку становили видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення – 19,9%, видатки на освіту – 17,0% та видатки на економічну діяльність – 15,9%. У 2023 році найбільшу частку становили видатки на оборону – 47,2%, що більше ніж у 2021 році на 40,3 в.п., видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу складали 13,3%, що більше ніж у 2021 році на 3,7 в.п., видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення у порівняні із 2021 роком знизились на 10,1 в.п. і складали 11,6% (табл. 2.4.).

Питома вага видатків на економічну діяльність та на охорону здоров’я у 2020 році збільшилась на 5,2 в.п. та на 1,6 в.п. відповідно у порівняні із попереднім звітним періодом. Інші ж видатки, відповідно зменшили свою частку у загальній структурі. Причиною цього стали карантині заходи пов’язані із захворюваність на COVID-19 та зменшенням ділової активності.

Таблиця 2.4.

Структура видатків Зведеного бюджету України у 2014-2023 роках, %

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Загальнодержавні функції	14,7	17,3	16,1	15,7	15,3	14,8	12,8	13,7	8,2	7,9
Оборона	5,2	7,7	7,1	7,0	7,8	7,8	7,5	6,9	37,6	47,2
Громадський порядок, безпека та судова влада	8,6	8,1	8,6	8,4	9,4	10,3	10,0	9,6	14,9	13,3
Економічна діяльність	8,3	8,3	7,9	9,7	11,3	11,3	16,5	15,9	5,1	5,6
Охорона навколишнього природного середовища	0,7	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6	0,2	0,1
Житлово-комунальне господарство	3,4	2,3	2,1	2,6	2,4	2,5	2,0	3,1	1,4	1,6
Охорона здоров'я	10,9	10,4	9,0	9,7	9,3	9,4	11,0	11,0	7,1	4,9
Духовний та фізичний розвиток	2,6	2,4	2,0	2,3	2,3	2,3	2,0	2,4	1,1	0,9
Освіта	19,1	16,8	15,5	16,8	16,8	17,4	15,8	17,0	9,6	6,9
Соціальний захист та соціальне забезпечення	26,4	25,9	30,9	27,0	24,7	23,5	21,7	19,9	15,0	11,6
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: побудовано автором за даними [36].

Питома вага видатків на економічну діяльність та на охорону здоров’я у 2020 році збільшилась на 5,2 в.п. та на 1,6 в.п. відповідно у порівняні із попереднім звітним періодом. Інші ж видатки, відповідно зменшили свою частку у загальній структурі. Причиною цього стали карантині заходи пов’язані із захворюваність на COVID-19 та зменшенням ділової активності.

Підвищення конкурентоспроможності економіки країни, якості державних послуг, рівня життя населення вимагає реалізації стратегії оптимізації обсягу видатків бюджету одночасно із посиленням їх результативності. Найбільший позитивний вплив на економічне зростання й безпосередньо на виробничу функцію мають так звані продуктивні видатки – видатки інвестиційного характеру, при цьому інвестиції розуміються в широкому сенсі: до них належать інвестиції в основний капітал, у людський

капітал; такі, як освітня галузь, охорона здоров'я. Видатки споживчого та соціального характеру є видатками, що справляють менший вплив на зростання економіки. Слід зазначити, що рівень соціальної спрямованості державного бюджету є прямим відображенням обсягу коштів соціального призначення, запланованих на забезпечення соціального захисту, освіти і культури, розвитку системи охорони здоров'я. Однак державні видатки, що спрямовуються на фінансування заходів щодо інноваційного розвитку економіки, науки або підтримки підприємств стратегічно вважливої галузі, мають більш вагомий вплив на рівень соціальної безпеки через укріплення економічної незалежності держави у порівнянні із прямими видатками на соціальну допомогу. За допомогою видатків соціального характеру насамперед відбувається перерозподіл доходів у економіці й досягається вирівнювання добробуту різних верств населення. Питання забезпечення соціальних стандартів є найбільш важливим на сучасному етапі розвитку країни потребує збільшення ролі держави.

Таблиця 2.5.

Частка видатків Зведеного бюджету України у ВВП за 2014-2023 роки, %

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Загальнодержавні функції	4,9	5,9	5,6	5,6	5,4	5,1	4,9	4,6	4,8	5,3
Оборона	1,7	2,6	2,5	2,5	2,7	2,7	2,9	2,3	22,0	32,1
Громадський порядок, безпека та судова влада	2,9	2,8	3,0	3,0	3,3	3,6	3,8	3,2	8,8	9,0
Економічна діяльність	2,8	2,8	2,8	3,4	4,0	3,9	6,3	5,4	3,0	3,8
Охорона навколишнього природного середовища	0,2	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
Житлово-комунальне господарство	1,1	0,8	0,7	0,9	0,9	0,9	0,8	1,0	0,8	1,1
Охорона здоров'я	3,6	3,6	3,2	3,4	3,3	3,2	4,2	3,7	4,1	3,3
Духовний та фізичний розвиток	0,9	0,8	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,6	0,6
Освіта	6,4	5,8	5,4	6,0	5,9	6,0	6,0	5,7	5,6	4,7
Соціальний захист та соціальне забезпечення	8,8	8,9	10,8	9,6	8,7	8,1	8,3	6,7	8,8	7,9
Всього	33,4	34,3	35,1	35,4	35,1	34,5	38,0	33,8	58,6	67,9

На економічний розвиток сучасної держави в сучасних умовах впливає багато факторів. Економічна система держави є частиною світової економічної системи і відповідно вплив на систему держави мають не лише національні, але і світові проблеми. Сучасний економічний розвиток в умовах глобалізації передбачає впровадження інновацій та реалізацію людського капіталу. Як відомо якість людського капіталу залежить від рівня розвитку економіки. Визначальним для формування якісного людського капіталу є збільшення витрат на систему освіти та охорони здоров'я. Не можна применшувати вплив стану навколишнього середовища на економіку країни. Екологічні катастрофи впливають на привабливість країни для інвестицій, а також мають значний вплив на населення. Запровадження новітніх очисних споруд, реалізація безвідходних технологій покращить стан навколишнього середовища, що відповідно підвищує привабливість для проживання у відповідних територіях. Уряди країн Організації економічного співробітництва та розвитку стикаються зі значними фіскальними проблемами, які становлять значну загрозу довгостроковій фіскальній стабільності. Зростання цін на енергоносії та криза вартості життя призвели до значного збільшення державних витрат. Ці фактори, у поєднанні зі зростанням обов'язкових видатків, пов'язаних зі старінням населення, нагальними проблемами зміни клімату та іншими викликами, залишили урядам обмежений фіскальний простір для фінансування нових ініціатив у сфері видатків. Країни впроваджують пов'язані з ефективністю бюджетні реформи, такі як складання бюджету за результатами діяльності та перегляди витрат, щоб допомогти узгодити обмежені фіскальні ресурси з пріоритетами уряду та підвищити прозорість і підзвітність у всьому бюджетному процесі. Завдяки систематичному аналізу існуючих видатків для визначення варіантів заощаджень або переміщення за допомогою аналізу витрат і відходу від традиційного фокусування на вхідних даних до вимірюваних результатів за допомогою складання бюджету за ефективністю, уряди мають кращий потенціал для покращення розподілу державного фінансування.

Бюджетування за результатами діяльності визначається як систематичне використання інформації про результати діяльності для інформування про бюджетні рішення, або як прямий внесок у рішення щодо розподілу бюджетних коштів, або як контекстну інформацію для інформування про бюджетне планування. Його мета полягає в тому, щоб забезпечити більшу прозорість і підзвітність у всьому бюджетному процесі шляхом надання інформації урядовцям, законодавцям і громадськості про цілі витрачання коштів і досягнуті результати. Міжнародний досвід показує, що бюджетні реформи, орієнтовані на бюджетування за результатами діяльності, є найбільш ефективними, коли вони є частиною набору взаємопідтримуючих реформ, а не окремою ініціативою. Такі зусилля, як реструктуризація бюджету навколо програм, використання інформації про ефективність для прийняття рішень, впровадження аналізу витрат для аналізу базових видатків і запровадження ІТ-систем взаємно підтримують розвиток орієнтованої на ефективність адміністрування. Не існує універсальної моделі бюджетування орієнтованого на ефективність, адже практика формування бюджетів відрізняється в різних країнах. Однак досвід країн Організації економічного співробітництва та розвитку показує, що є кілька ключових факторів, які можуть зробити впровадження таких реформ ефективнішим. До них належать чіткі та прозорі цілі та розробка практичної та функціональної структури. Ці елементи мають важливе значення для формування успішної системи бюджетування з урахуванням ефективності, адаптованої до унікальних умов та потреб кожної країни [11].

Протягом багатьох років економісти досліджували необхідність державних видатків для суспільства. Коли державні видатки зосереджуються на наданні суспільних благ, створенні соціальних інститутів, забезпеченні верховенства права, що захищає осіб та власність, то державний сектор залишається ефективним. Що ефективнішим є функціонування ринкової економіки, то меншим має бути обсяг діяльності, у якому є навіть теоретичне обґрунтування державних витрат. Таким чином, коли ринкова економіка стає

більш ефективною, державні витрати повинні зменшуватися. Серед економістів існує тенденція вимірювати результат або вигоду в суспільній діяльності на основі бюджетних асигнувань: чим вищі витрати, тим більша вигода. Наприклад, заклики виділити певну або більшу частку національних бюджетів на охорону здоров'я та освіту припускають таку тотожність між витратами та вигодами. Чим більші витрати, тим більші вигоди, як передбачається, отримають цільові одержувачі. Але, як стверджував Вітo Танзі, вони можуть сильно відрізнятися. Ця відмінність є центральною для поняття ефективності. Крім того, важливою проблемою є відмінність між внеском і результатом. Ця відмінність має бути основоположною при аналізі ефективності державних витрат. Часто багато уваги приділяється результатам певної діяльності і надто мало – результатам. Наприклад, кінцевими результатами витрат на освіту може бути кількість учнів до школи або кількість учнів, які закінчили певний клас. Результатом витрат на охорону здоров'я може бути кількість проведених операцій або днів, проведених на лікарняному ліжку. Однак результати мають ґрунтуватися на тому, скільки навчилися учні та скільки пацієнтів одужали достатньо, щоб повернутися до продуктивного життя.

Інструмент регулювання бюджетних видатків передбачає різні форми впливу на суспільні процеси і визначається необхідністю посилення ефективності бюджетного механізму, підвищення його ефективності та ефективності у реалізації пріоритетів бюджетної політики. Можливості всіх рівнів бюджетів, що входять до складу бюджетної системи країни використовуються для вирішення завдань удосконалення продуктивних сил, перетворення фінансово-економічних та розвиток соціальної сфери. Це свідчить про необхідність встановити роль і сутність регулювання бюджетних видатків, визначити пріоритетні напрями вдосконалення цього механізму в розрізі національної регуляторної політики, яку проводить уряд в інтересах задоволення суспільних потреб. Регулювання бюджетних видатків у системі соціально-економічного розвитку здійснюється в межах

можливостей, встановлених у країні для розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів між усіма учасниками бюджет процес у формуванні та реалізації фіскальної політики з метою впливу на циклічний розвиток економіки, зайнятість, забезпечення економічного зростання, підвищення добробуту населення. Крім теоретичного обґрунтування значення бюджетних видатків і державного втручання та регулювання національної економіки, важливе місце в системі цінностей і ролі країни в регулюванні економічної діяльності залежить від мислення і національних особливостей народу, культури, звичаїв і традицій. Метою регулювання видатків бюджету в системі соціально-економічного розвитку країни є реалізація її виваженої економічної політики. Регулююча функція видатків бюджету – це складова фінансового регулювання, а ефективність регулюючих процесів вимагає постійного вдосконалення всіх елементів бюджетної системи, оскільки від цього залежить повнота покладених на країну завдань в реалізації бюджетної політики. Ефективна реалізація заходів, програм бюджетної політики є основою стабільності фінансової системи країни. У цьому контексті взаємозв'язок усіх рівнів бюджетів, спрямованих на виконання завдань соціально-економічного розвитку територіально-адміністративних одиниць, забезпечення сталої національної макроекономічної стабілізації [46].

Роль держави в економічному розвитку та економічному зростанні є важливою, особливо в країнах, що розвиваються, які характеризуються недосконалими ринками. У цьому випадку ефективність державних витрат може стати ефективним економічним каталізатором для сприяння економічному зростанню країни. Роль держави в суспільному розвитку, забезпечення його економічних, екологічних та соціальних потреб постійно зростає. Держава, виконуючи свої функції, перерозподіляє видатки бюджету не тільки на економіку, а й на програми культурного розвитку, освіту, охорону здоров’я, соціальний захист тощо і потреба в цих видатках щорічно зростає. Адже держава, захищаючи інтереси суспільства і, відповідно, беручи до відома національні пріоритети економічного розвитку, йде свідомо на

інвестування тих галузей і сфер економіки, де мала зацікавленість приватних інвесторів. Прагнення задовольнити соціальні потреби населення, створення нових галузей економіки, розширення зовнішніх ринків збуту зумовлюють її це робити [50].

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Важливим чинником дієвості бюджетної системи країни є ефективність використання бюджетних коштів. Накопиченні соціально-економічні проблеми потребують результативного використання бюджетних ресурсів для їх вирішення. Пріоритетними завданнями у сфері видатків бюджету є нарощування обсягів доходів, раціональне, ефективне використання бюджетних видатків; посилення контролю та відповідальності розпорядників бюджетних коштів за використання видатків бюджету, оптимізація структури бюджетних видатків, зосередження фінансових ресурсів на пріоритетних напрямах соціально-економічного розвитку країни, удосконалення бюджетного процесу. Бюджетні видатки є ефективними якщо стимулюється економічне зростання, формування сукупного попиту та споживання.

Бюджетна політика у сфері державних видатків є вагомим інструментом впливу на соціально-економічний розвиток, особливо за умов проведення економічних реформ та обмеженості фінансових ресурсів держави. Формування видаткової частини бюджету повинно здійснюватися з урахуванням пріоритетів економічної політики на середньо- та довгострокову перспективу. З метою сприяння збалансованого розвитку економіки країни вагоме місце повинні посідати видатки, що стимулюють економічний розвиток. Розвиток України в умовах глобалізаційних процесів можливий за рахунок зростання макроекономічних показників країни, вдосконалення бюджетної політки як інструменту розвитку економіки та забезпечення її ефективності. Одним із завдань бюджетної політики є гармонізація структури та співвідношення видаткової та дохідних частин бюджету. Бюджетна політика є складовою фінансової політики держави, яка тісно взаємодіє із податковою, грошово-кредитною, обліковою, валютною та інвестиційно-інноваційної політиками. Тому, розглядаючи бюджетну політику як інструмент розвитку економіки, можна виділити її роль у

забезпеченні фінансової стабільності держави, покращення добробуту населення, підвищення інвестиційної привабливості економіки для інвесторів, зростання інноваційного розвитку, що супроводжується вдосконаленням існуючих та впровадженням принципово нових прогресивних технологій.

Результативність бюджетної політики та ефективність бюджетного забезпечення соціально-економічного розвитку країни характеризує динаміка валового внутрішнього продукті. За період з 2015 по 2020 роки темпи приросту валового внутрішнього продукту знаходяться приблизно на одному рівні із темпами приросту доходів зведеного бюджету. За результатами 2023 року приріст валового внутрішнього продукту відносно 2022 року становив 25,94%, у 2022 році у порівнянні із 2021 роком відбулося зниження валового внутрішнього продукту на 4,92%, у 2021 році відносно 2020 року приріст валового внутрішнього продукту склав 30,17%.

Бюджетні кошти мають розподілятися обґрунтовано та раціонально, спрямовуватися на стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави. Моніторинг та аналіз актуальних питань при плануванні обсягів видатків бюджету, формуванні кількісних і якісних показників бюджетних програм, пріоритетних цілей бюджетної політики надасть можливість більш дієво використовувати переваги програмно-цільового методу щодо раціонального розподілу видатків бюджету, їх концентрації на важливих напрямах суспільного розвитку. Посилення рівня відповідальності учасників бюджетного процесу за якість підготовки бюджетних програм, вчасного затвердження паспортів з визначенням мети, завдань, кількісних та якісних показників, позитивно вплине на ефективність використання бюджетних коштів та результативність виконання програм економічного та соціального розвитку. Необхідно виключати непотрібне фінансування, шляхом закриття певних програм, а не скороченням видатків на всі програми. Необхідний аналіз попередніх видатків: потрібно ставити під сумнів попередні рішення щодо видатків та ухвалювати рішення, які є найбільш доцільним на даний

момент. Важливим елементом розподілення бюджетних коштів є чітке розуміння потреб суспільства. На сучасному етапі економічних перетворень необхідно забезпечити спрямування бюджетних коштів на вирішення пріоритетних завдань розвитку країни.

Під ефективним використанням бюджетних коштів при виконанні бюджетних програм слід розуміти оптимальне використання фінансових ресурсів задля досягнення поставлених програмних цілей і результатів. Аналіз та оцінка результативності використання бюджетних коштів здійснюється за допомогою моніторингу результативності бюджетних програм, що має на меті постійний перегляд та упорядковування складу бюджетних програм, удосконалення їх внутрішньої структури, виявлення недостатньо ефективних бюджетних програм. Бюджетна політика у сфері видатків передбачає стимулювання зростання внутрішнього попиту шляхом збільшення видаткової частини бюджету у періоди економічного спаду, оптимізації її структури у періоди економічного зростання при якісному забезпеченні соціальної функції держави з урахуванням можливості використання обґрунтованого рівня дефіцитного фінансування бюджету.

У період воєнного стану особливо важливо ефективно управляти бюджетними видатками, забезпечуючи національну безпеку та соціальний розвиток. Важливо зосередити увагу на фінансуванні видатків, пов'язаних з національною безпекою, обороною та утриманням громадського порядку. За таких умов необхідне запровадження рекомендацій та заходів з оптимізації фінансування потреб соціально-економічного розвитку: баланс між обороною та соціальним забезпеченням; необхідно розглянути можливості оптимізації видатків у менш пріоритетних категоріях; диверсифікація джерел фінансування; необхідне забезпечення систематичного моніторингу і аналізу видатків для того, щоб вчасно реагувати на зміни в економічних, соціальних та політичних умовах; потрібно розглянути можливість створення фінансових резервів для непередбачуваних ситуацій, таких як воєнні конфлікти, глобальні кризи або природні лиха; підвищення ефективності

внутрішніх процесів (впровадження технологічних інновацій та цифрових рішень); потрібно розробити гнучку бюджетну політику, яка дозволить швидко реагувати на нові виклики та призначати кошти на найважливіші потреби; залучення експертів та аналітиків для розробки стратегічних; забезпечення відкритості та прозорості; запровадження механізмів, що забезпечать стабільність бюджетних процесів під час змін у політичній або економічній сфері; враховуючи невизначеність та зміни, важливо мати механізми адаптації бюджетної політики до нових обставин, що можуть включати прискорені процедури прийняття рішень та можливість швидкого перерозподілу ресурсів

Прогнозування і планування видатків бюджету має підлягати інституційним обмеженням відповідно до етапу соціально-економічного розвитку країни щодо обсягу і особливостей структури видаткової частини бюджету, рівня дефіциту бюджету у взаємозв'язку з показниками державного боргу, співвідношення поточних і капітальних видатків бюджету, інвестиційної складової бюджету. Бюджетну стратегію необхідно розглядати у якості цілеспрямованого впливу відповідних інститутів держави на економічні та соціальні процеси країни щодо забезпечення макроекономічної рівноваги та створення відповідних умов для економічного зростання шляхом перерозподілу фінансових ресурсів між певними галузями та сферами суспільного розвитку.

Відповідно до основних прогнозних макропоказників економічного та соціального розвитку країни на 2025-2027 роки, що наведені у Таблиці 3.1, прогнозується зростання валового внутрішнього продукту у 2025 році до 8 466,3 млрд грн (темп зростання на 2,7%), а у наступні роки темп зростання зросте до 7,5% у 2026 році та 6,2% у 2026 році. Також Урядом прогнозується збільшення індексу споживчих цін у середньому до попереднього року на 9,7% у 2025 році, на 9,9% - у 2026 та на 8,0% у 2027. Тобто прогнозується повільне зниження даного показника. Відповідно до прогнозу Національно Банку України, збільшення індексу споживчих цін складе у 2025 році – 6,0%,

у 2026 зниження до 5,0%. Відповідно до основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку планується позитивне зростання експорту товарів та послуг, яке у 2027 році сягне 19,3% у порівнянні з попереднім роком. Зростання імпорту відбуватиметься меншими темпами і у 2027 році складе 7,1% у порівнянні з попереднім роком. Таке зростання можуть використовувати під час складання плану надходжень від митниці [45].

Таблиця 3.1.

Основні прогнозні макропоказники економічного і соціально розвитку України на 2025-2027 роки

Найменування показника	2025 рік	2026 рік	2027 рік
Валовий внутрішній продукт:			
номінальний, млрд грн	8 466,3	10 123,2	11 782,8
відсотків до попереднього року, %	102,7	107,5	106,2
Індекс споживчих цін:			
У середньому до попереднього року,%	109,7	109,9	108,0
Експорт товарів і послуг:			
млн доларів США	57 229	67 311	80 273
відсотків до попереднього року, %	107,0	117,6	119,3
Імпорт товарів і послуг:			
млн доларів США	97 904	94 635	101 331
відсотків до попереднього року, %	103,7	96,7	107,1

До переваг застосування перспективного бюджетного планування можна віднести підвищення фіскальної дисципліни. Перед прийняттям нової політики є можливість розглянути її багаторічний вплив, таким чином уникаючи неприємних сюрпризів у майбутньому. Планування дає можливість розглянути різні варіанти подій, вибрати найкращий з них, а також завчасно вжити коригувальних заходів, в разі необхідності. Створення обов'язкових багаторічних лімітів дає простір для маневрування у поточних бюджетах. Прогнозування динаміки видатків у середньостроковій перспективі дозволяє уряду враховувати як короткострокові, так і середньострокові фіскальні наслідки, приймаючи рішення щодо нової

політики. У багатьох випадках вплив політики доходів або витрат на бюджет не відбувається рівномірно з року в рік [68, 114, 120].

На Рис. 3.1. зображено прогноз видатків до 2029 року за допомогою поліноміальної моделі. Коефіцієнт детермінації для цієї моделі складає 0,9345 – це означає, що прогноз має тісний зв'язок між змінними, тобто у 93,5% випадків змінна часу впливає на обсяг видатків.

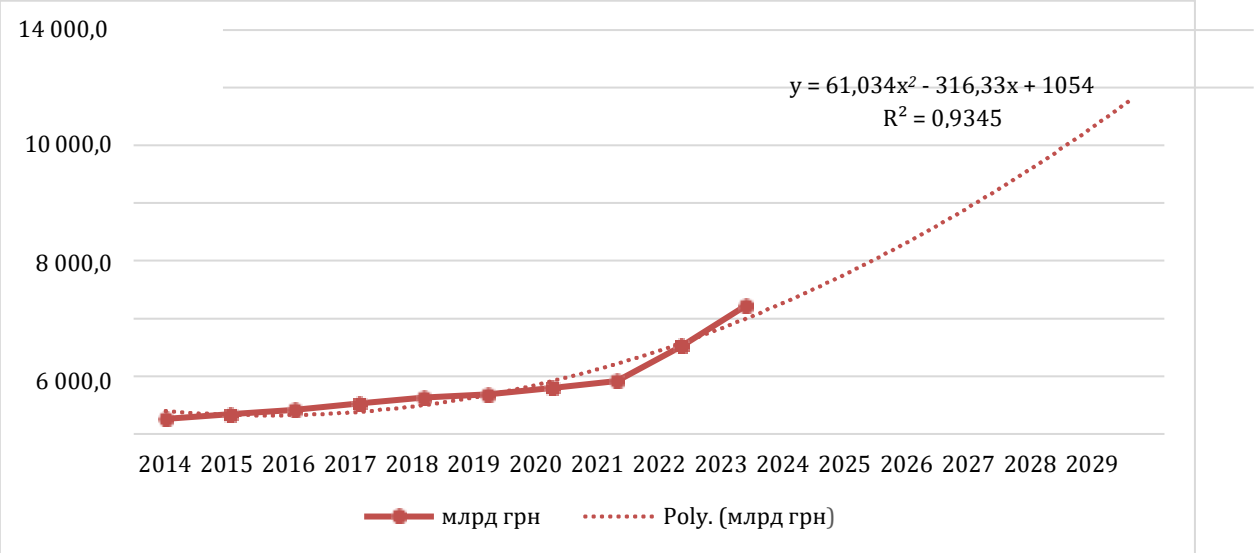

Рис. 3.1. **Модель тренду зростання обсяг видатків на період до 2029 року**

Джерело: розроблено автором за допомогою програми «MS Excel» за даними [42]

Важливого значення набуває постпрогнозний аналіз та постійне вдосконалення. Постпрогнозний аналіз має вирішальне значення для визначення причин розбіжностей між прогнозованими та фактичними результатами, сприяючи проактивному прийняттю рішень та постійному вдосконаленню. Розуміння відмінностей між прогнозними та фактичними значеннями є ключовим для визначення областей, що потребують уваги. Систематичний аналіз помилок сприяє розвитку культури безперервного навчання, підвищуючи точність майбутніх прогнозів сприяючи створенню динамічного середовища прогнозування. Варто пам'ятати, що прогноз не завжди точний, він стосується передбачення майбутнього з неповною інформацією.

Стратегія розвитку економіки повинна полягати в забезпеченні рівня життя, що полягає в всебічному і гармонійному розвитку особистості і суспільства в цілому. Такий розвиток має передбачати, що якомога більша частина суспільства має бути залучена до розподілу національного доходу та суспільних благ. При цьому добробут населення є основним орієнтиром економічного розвитку і залежить від параметрів його структури та динаміки. Для створення ефективної стратегії необхідно розуміти, що таке економіка на сучасному етапі, якою вона може стати в майбутньому, як її можна змінити, і тільки на основі цього впливати на неї.

Важливим є формування та реалізація виваженої, послідовної та системної бюджетної політики, що спрямована на збереження та розвиток національної економіки. В умовах воєнного стану необхідним є підвищення рівня розвитку інституційних засад бюджетної системи. Особливого значення набуває питання оптимального розподілу обмежених бюджетних ресурсів між напрямами соціально-економічного розвитку країни. Доцільним є посилення дієвості бюджетної системи, ефективності планування та виконання бюджету з урахуванням структурних та інституціональних змін економічного середовища.

ВИСНОВКИ

Важливим чинником дієвості бюджетної системи країни є ефективність використання бюджетних коштів. Накопиченні соціально-економічні проблеми потребують результативного використання бюджетних ресурсів для їх вирішення. Пріоритетними завданнями у сфері видатків бюджету є нарощування обсягів доходів, раціональне, ефективне використання бюджетних видатків; посилення контролю та відповідальності розпорядників бюджетних коштів за використання видатків бюджету, оптимізація структури бюджетних видатків, зосередження фінансових ресурсів на пріоритетних напрямах соціально-економічного розвитку країни, удосконалення бюджетного процесу. Бюджетні видатки є ефективними якщо стимулюється економічне зростання, формування сукупного попиту та споживання.

Бюджетна політика у сфері державних видатків є вагомим інструментом впливу на соціально-економічний розвиток, особливо за умов проведення економічних реформ та обмеженості фінансових ресурсів держави. Формування видаткової частини бюджету повинно здійснюватися з урахуванням пріоритетів економічної політики на середньо- та довгострокову перспективу. З метою сприяння збалансованого розвитку економіки країни вагоме місце повинні посідати видатки, що стимулюють економічний розвиток. Розвиток України в умовах глобалізаційних процесів можливий за рахунок зростання макроекономічних показників країни, вдосконалення бюджетної політки як інструменту розвитку економіки та забезпечення її ефективності. Одним із завдань бюджетної політики є гармонізація структури та співвідношення видаткової та дохідних частин бюджету. Бюджетна політика є складовою фінансової політики держави, яка тісно взаємодіє із податковою, грошово-кредитною, обліковою, валютною та інвестиційно-інноваційної політиками. Тому, розглядаючи бюджетну політику як інструмент розвитку економіки, можна виділити її роль у забезпеченні фінансової стабільності держави,

покращення добробуту населення, підвищення інвестиційної привабливості економіки для інвесторів, зростання інноваційного розвитку, що супроводжується вдосконаленням існуючих та впровадженням принципово нових прогресивних технологій.

Результативність бюджетної політики та ефективність бюджетного забезпечення соціально-економічного розвитку країни характеризує динаміка валового внутрішнього продукті. За період з 2015 по 2020 роки темпи приросту валового внутрішнього продукту знаходяться приблизно на одному рівні із темпами приросту доходів зведеного бюджету. За результатами 2023 року приріст валового внутрішнього продукту відносно 2022 року становив 25,94%, у 2022 році у порівнянні із 2021 роком відбулося зниження валового внутрішнього продукту на 4,92%, у 2021 році відносно 2020 року приріст валового внутрішнього продукту склав 30,17%.

Бюджетні кошти мають розподілятися обґрунтовано та раціонально, спрямовуватися на стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави. Моніторинг та аналіз актуальних питань при плануванні обсягів видатків бюджету, формуванні кількісних і якісних показників бюджетних програм, пріоритетних цілей бюджетної політики надасть можливість більш дієво використовувати переваги програмно-цільового методу щодо раціонального розподілу видатків бюджету, їх концентрації на важливих напрямах суспільного розвитку. Посилення рівня відповідальності учасників бюджетного процесу за якість підготовки бюджетних програм, вчасного затвердження паспортів з визначенням мети, завдань, кількісних та якісних показників, позитивно вплине на ефективність використання бюджетних коштів та результативність виконання програм економічного та соціального розвитку. Необхідно виключати непотрібне фінансування, шляхом закриття певних програм, а не скороченням видатків на всі програми. Необхідний аналіз попередніх видатків: потрібно ставити під сумнів попередні рішення щодо видатків та ухвалювати рішення, які є найбільш доцільним на даний момент. Важливим елементом розподілення

бюджетних коштів є чітке розуміння потреб суспільства. На сучасному етапі економічних перетворень необхідно забезпечити спрямування бюджетних коштів на вирішення пріоритетних завдань розвитку країни.

Під ефективним використанням бюджетних коштів при виконанні бюджетних програм слід розуміти оптимальне використання фінансових ресурсів задля досягнення поставлених програмних цілей і результатів. Аналіз та оцінка результативності використання бюджетних коштів здійснюється за допомогою моніторингу результативності бюджетних програм, що має на меті постійний перегляд та упорядковування складу бюджетних програм, удосконалення їх внутрішньої структури, виявлення недостатньо ефективних бюджетних програм. Бюджетна політика у сфері видатків передбачає стимулювання зростання внутрішнього попиту шляхом збільшення видаткової частини бюджету у періоди економічного спаду, оптимізації її структури у періоди економічного зростання при якісному забезпеченні соціальної функції держави з урахуванням можливості використання обґрунтованого рівня дефіцитного фінансування бюджету.

У період воєнного стану особливо важливо ефективно управляти бюджетними видатками, забезпечуючи національну безпеку та соціальний розвиток. Важливо зосередити увагу на фінансуванні видатків, пов'язаних з національною безпекою, обороною та утриманням громадського порядку. За таких умов необхідне запровадження рекомендацій та заходів з оптимізації фінансування потреб соціально-економічного розвитку: баланс між обороною та соціальним забезпеченням; необхідно розглянути можливості оптимізації видатків у менш пріоритетних категоріях; диверсифікація джерел фінансування; необхідне забезпечення систематичного моніторингу і аналізу видатків для того, щоб вчасно реагувати на зміни в економічних, соціальних та політичних умовах; потрібно розглянути можливість створення фінансових резервів для непередбачуваних ситуацій, таких як воєнні конфлікти, глобальні кризи або природні лиха; підвищення ефективності внутрішніх процесів

(впровадження технологічних інновацій та цифрових рішень); потрібно розробити гнучку бюджетну політику, яка дозволить швидко реагувати на нові виклики та призначати кошти на найважливіші потреби; залучення експертів та аналітиків для розробки стратегічних; забезпечення відкритості та прозорості; запровадження механізмів, що забезпечать стабільність бюджетних процесів під час змін у політичній або економічній сфері; враховуючи невизначеність та зміни, важливо мати механізми адаптації бюджетної політики до нових обставин, що можуть включати прискорені процедури прийняття рішень та можливість швидкого перерозподілу ресурсів

Прогнозування і планування видатків бюджету має підлягати інституційним обмеженням відповідно до етапу соціально-економічного розвитку країни щодо обсягу і особливостей структури видаткової частини бюджету, рівня дефіциту бюджету у взаємозв'язку з показниками державного боргу, співвідношення поточних і капітальних видатків бюджету, інвестиційної складової бюджету. Бюджетну стратегію необхідно розглядати у якості цілеспрямованого впливу відповідних інститутів держави на економічні та соціальні процеси країни щодо забезпечення макроекономічної рівноваги та створення відповідних умов для економічного зростання шляхом перерозподілу фінансових ресурсів між певними галузями та сферами суспільного розвитку.

Відповідно до основних прогнозних макропоказників економічного та соціального розвитку країни на 2025-2027 роки, прогнозується зростання валового внутрішнього продукту у 2025 році до 8 466,3 млрд грн (темп зростання на 2,7%), а у наступні роки темп зростання зросте до 7,5 % у 2026 році та 6,2% у 2026 році. Також Урядом прогнозується збільшення індексу споживчих цін у середньому до попереднього року на 9,7% у 2025 році, на 9,9% - у 2026 та на 8,0% у 2027.

Важливого значення набуває постпрогнозний аналіз та постійне вдосконалення. Постпрогнозний аналіз має вирішальне значення для

визначення причин розбіжностей між прогнозованими та фактичними результатами, сприяючи проактивному прийняттю рішень та постійному вдосконаленню. Розуміння відмінностей між прогнозними та фактичними значеннями є ключовим для визначення областей, що потребують уваги. Систематичний аналіз помилок сприяє розвитку культури безперервного навчання, підвищуючи точність майбутніх прогнозів сприяючи створенню динамічного середовища прогнозування. Варто пам’ятати, що прогноз не завжди точний, він стосується передбачення майбутнього з неповною інформацією.

Стратегія розвитку економіки повинна полягати в забезпеченні рівня життя, що полягає в всебічному і гармонійному розвитку особистості і суспільства в цілому. Такий розвиток має передбачати, що якомога більша частина суспільства має бути залучена до розподілу національного доходу та суспільних благ. При цьому добробут населення є основним орієнтиром економічного розвитку і залежить від параметрів його структури та динаміки. Для створення ефективної стратегії необхідно розуміти, що таке економіка на сучасному етапі, якою вона може стати в майбутньому, як її можна змінити, і тільки на основі цього впливати на неї.

Важливим є формування та реалізація виваженої, послідовної та системної бюджетної політики, що спрямована на збереження та розвиток національної економіки. В умовах воєнного стану необхідним є підвищення рівня розвитку інституційних засад бюджетної системи. Особливого значення набуває питання оптимального розподілу обмежених бюджетних ресурсів між напрямами соціально- економічного розвитку країни. Доцільним є посилення дієвості бюджетної системи, ефективності планування та виконання бюджету з урахуванням структурних та інституціональних змін економічного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України/за ред. І. Я. Чугунова. К. : Акад. фін. упр., 2020. 471 с.

2. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Budgetary policy of the emerging countries in conditions of institutional transformations. Problems and Perspectives in Management. 2019.Volume 17, Issue №4, pp. 252-261.

3. Макогон В.Д. Стратегічні пріоритети бюджетної політики в умовах інституційних перетворень. Інвестиції: практика та досвід. 2018. С. 38-45.

4. Максюта А.А., Чугунов І.Я. Бюджетна складова суспільного розвитку. Вісник КНТЕУ. 2012. № 3. С. 45–54.

5. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Budgetary policy of the emerging countries in conditions of institutional transformations. Problems and Perspectives in Management. 2019.Volume 17, Issue №4, pp. 252-261.

6. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності України» від 08.09.2011 р. №3715-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text. (дата доступу: 36.03.2024 р.).

7. Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах посилення євроінтеграційних процесів. Бізнес Інформ. 2017. № 11. С. 323–327.

8. Чугунов І.Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку. К.:Київ.нац.торг.- екон.ун-т, 2021. 532 с.

9. Чугунов І.Я. Теоретичні засади розвитку бюджетних відносин. Вісник КНТЕУ. 2021. № 4. С. 13–22.

10. Алексєєв І. В., Ярошевич Н. Б., Чушак-Голобородько А. М. Бюджетна система: Навч. посіб. К.: «Хай – Тек Прес», 2017. 368 с.

11. Бюджетна стратегія держави: монографія / В.Д. Макогон. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 364 с.

12. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень. Економічний часопис-XXI. 2016. № 3-4(2). С. 66 – 69.

13. Chugunov I., Makogon V., Kaneva T., I Adamenko. The influence of financial support of human capital development on economic growth. Problems and Perspectives in Management. 2022, № 20(2). pp. 269-280.

14. Про Бюджетну декларацію на 2022-2024 роки: постанова Верховної Ради України від 15.07.2021 року № 1652-IX.

15. Про схвалення Бюджетної декларації на 2025-2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 28.06.2024 року № 751.

16. Chugunov I., Makohon V. Fiscal strategy as an instrument of economic growth. Baltic Journal of Economic Studies. 2019. Vol. 5 No. 3. pp. 213-217.

17. Мейш А.В., Ільченко О.М. Бюджетна політика України як основа макроекономічної стабільності. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2019. № 3. С. 122-127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2019_3_27. (дата доступу: 21.08.2024 р.).

18. Річні звіти Рахункової палати України URL:http://www.acrada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/32826 (дата доступу: 24.04.2024 р.).

19. Chugunov I., Makohon V., Vatulov A., Markuts Y. General government revenue in the system of fiscal regulation. Investment Management and Financial Innovations. 2020. Volume17. Issue№1, pp. 134-142.

20. Chugunov I.Y., Aristov Yu.Yu. Budget as a tool of economic growth. Sciences of Europe. Praha, Czech Republic. 2021. Vol.3. № 64. pp.66-72.

21. Chugunov I., Makohon V., Korovii V. Formation of budget expenditure in the system of fiscal regulation. Baltic Journal of Economic Studies. 2020. Vol.6. N.2. pp. 100-107.

22. Chugunov I., Makohon V., Vatulov A., Markuts Y. General government revenue in the system of fiscal regulation. Investment Management and Financial Innovations. 2020. Volume17. Issue№1, pp. 134-142.

23. Chugunov I., Makohon V., Titarchuk M., Nychyk V, Hrehul V. Financial support for the economy development of Ukraine. Financial and credit activity: problems of theory and practice. 2024. №1 (54). PP. 307-315.

24. Chugunov I., Sidelnykova L., Sosnovska O., Zhytar M., Navolokina A. Tools for Assessing the Level of Adaptivity of the Financial Architecture of Economy to Financial Globalization Conditions based on the Capacity of Banks, Non-Banking Financial Institutions and Stock Market. WSEAS Transactions on Business and Economics, 2022, № 19, pp. 1075–1084.

25. Бюджетна стратегія держави: монографія / Макогон В.Д. Київ: КНТЕУ, 2018. 364 с.

26. Ватульов А. В. Фінансова політика в системі економічного розвитку. Економічний часопис-XXI. 2013. № 5-6(1). С. 37-40.

27. Чугунов І.Я., Нікітішин А.О. Податкова безпека держави. Вісник КНТЕУ. 2019. № 4. С.31–41.

28. Чугунов І.Я., Островецький В.І. Формування податкових надходжень бюджету як складова системи бюджетно-податкового регулювання. Наукові праці НДФІ. 2016. Вип. 3. С. 3-14.

29. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL:https://www.mof.gov.ua/uk/. (дата доступу: 25.03.2024 р.).

30. Про Державний бюджет України на 2022 рік: Закон України від 02.12.2021 р. № 1928-IX: http://zakon.rada.gov.u (дата доступу: 1.09.2024 р.).

31. Про Державний бюджет України на 2023 рік: Закон України від 03.11.2022 р. № 2710-IX: http://zakon.rada.gov.ua. (дата доступу: 7.06.2024 р.).

32. Ощепков О.П., Шкепу В.Ф. Податок на додану вартість та його роль у формуванні доходів державного бюджету України. Food Industry Economics. 2017. Т. 9. № 4. С. 89-94.

33. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата доступу: 2.04.2024 р.).

34. Харченко Н. В. Переваги та недоліки податку на додану вартість. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 9. С. 10-12.

35. Chugunov I., Makohon V. Fiscal strategy as an instrument of economic growth. Baltic Journal of Economic Studies. 2019. Vol. 5 No. 3. pp. 213-217.

36. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL:https://www.mof.gov.ua/uk/. (дата доступу: 18.06.2024 р.).

37. Фінансова політика держави : монографія / Пасічний М.Д. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 440 с.

38. Західна О.Р., Круглякова В.В., Бундз Н.Б. Податкові та неподаткові надходження у системі доходів державного бюджету України. Молодий вчений. 2021. № 12 (100). С. 261–266.

39. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата доступу: 01.02.2024 р.).

40. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від 09.11.2023 р. № 3460-IX: http://zakon.rada.gov.ua. (дата доступу: 4.05.2024 р.).

41. Chugunov I., Koroviy V. Fiscal policy in the system of society development. Theoretical and scientific approaches to the problems of modern economy: monograph. Primedia eLaunch. Boston, USA. 2020. pp. 139-160.

42. Chugunov I., Makohon V., Titarchuk M., Krykun T. The budget policy of Ukraine under martial law. Public and Municipal Finance. 2023. № 12(1), pp.1-11.

43. Chugunov I.Y., Titarchuk M.I. Formation of the state budget as an instrument of socio-economic development of the country. Sciences of Europe. Praha, Czech Republic. 2020. Vol.2. N.55. pp. 46-52.

44. Makohon V. State budget wartime: 2022. Scientia Fructuosa. 2023. №2. С. 59–66

45. Pasichnyi M. Empirical study of the fiscal policy impact on economic growth. Problems and Perspectives in Management. 2017. 15(3). pp. 316-322.

46. Teresa Curristine, Zsuzsanna Lonti and Isabelle Joumard. Improving Public Sector Efficiency: Challenges and Opportunities OECD Journal on Budgeting, 2007, vol. 7, issue 1, pp. 1-41.

47. The official website of OECD. Retrieved from http://www.oecd.org (дата доступу: 24.03.2024 р.).

48. The official website of Eurostat. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/ (дата доступу: 14.08.2024 р.).

49. Vito Tanzi. The economic role of the state in the 21st century. Cato Journal, 2005, vol. 25, issue 3, 617-638.

50. Офіційний сайт Міністерства фінансів України URL: https://www.mof.gov.ua/uk/ (дата доступу: 14.08.2024 р.).